

SANDRA LUKŠAITĖ-RAMONIENĖ

Vilniaus universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: lietuvių akcentologija,
dialektologija, onomastika, edukologija.

VYTAUTAS RINKEVIČIUS

Vilniaus universitetas

ORCID id: orcid.org/0000-0001-9451-5993

Mokslinių tyrimų kryptys: baltų-slavų istorinė
akcentologija, baltų kalbų lyginamoji gramatika, prūsistika,
latvistika.

DOI: doi.org/10.35321/all91-04

LIETUVIŲ KALBOS VEIKSMAŽODŽIŲ SU PRIESAGA -(I)UOTI KIRČIAVIMO RAIDA

Accentuation History
of Lithuanian Verbs in *-(i)uoti*

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjama lietuvių kalbos veiksmažodžių su priesaga *-(i)uoti* kirčiavimo raida, lyginant šių dienų tarmių, bendrinės kalbos ir kirčiuotų senųjų tekstų duomenis su rekonstruojama prokalbės būkle. Dabartinėje kalboje priesagos *-(i)uoti* vediniams būdingas priesagos kirtis, o šaltiniuose minimi nepriesaginio kirčio atvejai liudija palaipsnį šio kirčio nykimą ir priesaginio įsigalėjimą. Dalis nepriesaginio kirčio atvejų gali būti laikomi išlaikytais archaizmais (pvz., vediniai iš 1 kirčiuotės vardažodžių), dalis atsiradę vėliau, pvz., *lūku-riuoti* ar *baľtuoti* tipų veiksmažodžiai (su ikoninę išstęto veiksmo funkciją atliekančiu šaknies cirkumfleksu). Pastarasis tipas pasižymi ypač didele kirčiavimo tipų įvairove tarmėse, kurios apžvalgai skirta didžioji straipsnio dalis. Vakariniam tarmių arealui (ypač Mažojoje Lietuvoje) nepriesaginis kirtis galimas ir kitokiuose veiksmažodžiuose, pvz., onomatopėjinuose ir pan. ekspresyviuose veiksmažodžiuose, germanizmuose, priesagos *-(i)oti* vedinių perdirbiniuose.

ESMINIAI ŽODŽIAI: lietuvių kalba, istorinė akcentologija, priesaginiai veiksmažodžiai, akcentinis tipas, akūtas, cirkumfleksas, akcentinė dominacija, ikoninė funkcija, metatonija.

ANNOTATION

The article deals with the accentuation history of Lithuanian verbs in *-(i)uoti* by comparing data from modern dialects, the standard language, and accentuated old texts with the reconstructed state of affairs in the proto-language. In modern Lithuanian, verbs in *-(i)uoti* are characterized by stress on the suffix, while various attested cases of non-suffix stress testify to the gradual disappearance of this type of accentuation and the establishment of suffix stress. Some cases of non-suffix stress can be considered archaisms (e.g., derivatives from nouns of accentual paradigm 1), while others could be of a later origin, e.g., verbs of the types *lūkuriauoti* and *balūuoti* (with root circumflex as an iconic marker of prolonged action). The latter type is characterized by a large dialectal variety of accentual types, and most of the article is devoted to the study of this variety. In the western area of dialects (especially in Lithuania Minor), non-suffix stress is also possible in other kinds of verbs, e.g., onomatopoeic and other expressive verbs, Germanisms, or remodeled verbs in *-(i)oti*.

KEYWORDS: Lithuanian, historical accentology, suffixed verbs, accentual type, acute, circumflex, accentual dominance, iconic function, metatony.

1. ĮVADAS (DABARTINĖ PADĖTIS)

§ 1. Bendrinės lietuvių kalbos veiksmažodžių priesaga *-(i)uoti* priskiriama dominacinių stipriųjų priesagų klasei¹: jos vadinams paprastai būdingas priesagos kirtis, nepriklausomai nuo veiksmažodžio darybos tipo, reikšmės ar pamatinio žodžio kirčiavimo, pvz., *kain-úo-ti* (← *káin-a* 1), *bals-úo-ti* (← *baĩs-as* 4); *raudon-úo-ti* (← *raudón-as* 1/3), *gyv-úo-ti* (← *gýv-as* 3); *važ-iúo-ti* (← *vèž-ti*) etc. (plg. Stundžia 2014: 168).

§ 2. Išimtį sudaro nebent kai kurie išplėstinius priesagos variantus turintys veiksmažodžiai (dažniausiai deverbatiškai su *-ul-iuoti*, *-ur-iuoti*), pagal dabartinės normos galintys būti kirčiuojami tiek priesagoje, tiek šaknyje (pamatiniam kamienui), pvz., *nyk-ul-iúo-ti* / *nỹk-ul-iuo-ti*; *lūk-ur-iúo-ti* / *lũk-ur-iuo-ti*; *snyg-ur-iúo-ti* / *snỹg-ur-iuo-ti*. Šakninio kirčio variante šaknies priegaidė paprastai būna cirkumfleksas – jis gali būti perimtas iš pamatinio žodžio (pvz., *nỹk-uliuo-ti* ← *nỹk-ti*), metatoninis (pvz., *lũk-uriuo-ti* ← *láuuk-ti*) ar naujai atsiradęs pailgėjusiame balsyje (pvz., *snỹg-uriuo-ti* ← *snĩg-ti*). Pavieniuose denominatyvuose,

¹ Dėl straipsnyje vartojamų akcentologinių terminų žr., pvz., Rinkevičius 2010; 2015: 34, 47–52.

paprastai archaizmuose, galimas ir išlaikytas pamatinio žodžio šaknies akūtas, pvz., *varpuč-iúo-ti* / *várpuč-íuo-ti* ← *várput-is* 1. Senesniuose norminiuose darbuose (pvz., Laigonaitė 1978: 79² ar DLKŽ ankstesniuose leidimuose) nurodomas tik šakninis tokių žodžių kirtis, o variantinis kirčiavimas kodifikuotas vos paskutiniaisiais dešimtmečiais (pradedant DLKŽ septintuoju leidimu³; plg. dar VLKK 2005 ir 2013 m. rekomendacijas), tad matyti akivaizdi priesaginio kirčio įsigalėjimo tendencija.

2. NEPRIESAGINIO KIRČIO ARCHAIZMAI IR JŲ KILMĖ

§ 3. Galima neabejoti, kad senovėje šakninis (tiksliau, pamatinio kamieno) kirtis priesagos *-(i)uoti* vediniuose buvęs gerokai dažnesnis nei šiuolaikinėje kalboje.

Pavyzdžiui, Mikalojus Daukša dar kirčiavo: *apijuok-uo-ti*, *āšar-uo-ti*, *'mėlyn-uo-ti*, *pánč-íuo-ti*, *'raudon-uo-ti*, galbūt ir *vākar-uo-ti*⁴ (plg. Skardžius 1935: 230tt. [1999: 266tt.])⁵.

Frydricho Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyne (Kurschat 1883) dar randame: *áuks-uo-ti*, *áušč-íuo-ti*, *čiulb-uo-ti*, *gąsč-íuo-ti*, *páik-íuo-ti*, *páin-íuo-ti*, *pánč-íuo-ti*, *púl-íuo-ti*, *rùišč-íuo-ti*, *sódž-íuo-ti* (t. y. *súodž-íuo-ti*), *týč-íuo-tis*, *vìng-íuo-ti*, *žiáuk(š)č-íuo-ti*; *bałt-uo-ti*, *gełt-uo-ti*, *juod-uo-ti*, *mařg-uo-ti*; *áugal-uo-ti*, *býdel-íuo-ti*, *búter-íuo-ti*, *dárgan-uo-ti*, *ébel-íuo-ti* (ir *(h)ével-íuo-ti*), *gárban-uo-ti*, *priešgyn-íuo-ti*, *púder-íuo-ti*, *šérpet-uo-ti*, *úkan-uo-ti*; *gełton-uo-ti*, *gōmur-íuo-ti*, *grōmul-íuo-ti*, *maňgal-íuo-ti*, *mařgal-íuo-ti*, *mėlyn-uo-ti*, *pýpel-íuo-ti*, *plūdūr-íuo-ti*, *raūdon-uo-ti*, *skařmal-íuo-ti*, *svaňbal-íuo-ti*, *viňzel-íuo-ti*, *výtūr-íuo-ti* (greta *výtūr-iav-imas*); *āšar-uo-ti*, *kātur-íuo-ti* (ir *kātul-íuo-ti*), *prākait-uo-ti*, *prāvardž-íuo-ti*, *trāškan-uo-ti*, *vākar-uo-ti*, *vāsar-uo-ti*; *čivyr-uo-ti*⁶,

² Ir netgi Laigonaitė 2002: 105.

³ Kai kurie buvę šakninio kirčio archaizmai (pvz., *grúod-uo-ti*) į naujesnius DLKŽ leidimus išvis neįtraukti.

⁴ Iš paliudytos būtojo laiko dalyvio formos *prīwākarawufis* (DP 618₃₀) negalima spręsti, ar tai priesagos *-uoti*, ar *-auti* vedinys.

⁵ Iš M. Daukšos rašybos neaiški žodžių *'panč-íuo-ti*, *'mėlyn-uo-ti*, *'raudon-uo-ti* šaknies priegaidė. Dėl pirmojo jų spėjamo akūto plg. *pántis*, *pánčioti*. Likusių dviejų priegaidė nėra tokia akivaizdi: bent jau *mėlyn-uo-ti* tarmėse paliudytas su abiem galimom priegaidėm (žr. §§ 19–20).

⁶ Greta *čivyr-úo-ti* (plg. § 31 ir 50 išnašą).

*grėvez-uo-ti, išqqsč-uo-ti, kàbar-uo-tis, kàkal-uo-ti, kàmaš-uo-ti, kliùper-uo-ti, lèket-uo-ti, màdar-uo-ti, mùster-uo-ti, tàlaž-uo-ti*⁷.

Be jau minėtų (ir dar minėsimų § 15) pavyzdžių, LKŽ iš įvairių šaltinių taip pat liudija, pvz.: *gýv-uo-ti* 'rėkauti gyvi gyvi (apie pempę)', *grúod-uo-ti, kárp-uo-ti, míel-uo-ti, mìlt-uo-ti, mýl-uo-ti, rém-uo-ti, snárgl-uo-ti, spéig-uo-ti*⁸, *súp-uo-ti, tùlk-uo-ti, séil-uo-ti, vėj-uo-ti; jómark-uo-ti, pléiskan-iuoti*⁹, *šéker-uo-ti, šiùpel-uo-ti; êkel-uo-ti; pùsryč-uo-ti* etc.¹⁰

§ 4. Remiantis įprastais priesaginių žodžių kirčiavimo raidos baltų ir slavų kalbose dėsningumais, galima manyti, kad pradžioje šaknies (pamatinio kamieno) kirtis turėjęs būti būdingas vediniams iš pastoviojo kirčio (akcentiškai stipriųjų kamienų) pamatinių žodžių (pvz., *vėj-uo-ti* ← *vėj-as* 1), o priesagos kirtis – vediniams iš mobiliojo kirčio (silpnųjų kamienų) žodžių (pvz., *kélm-úo-ti* ← *kélm-as* 3). Kitais žodžiais tariant, priesaga *-uo-ti*, kaip ir kitos veiksmažodžių darybinės priesagos, kildintina iš baltų(-slavų) nedominacinių stipriųjų priesagų klasės. Vėliau vedinių kirčiavimo priklausomybės nuo pamatinių žodžių kirčiavimo principo nustota paisyti dėl universalios dominacinių (t. y. nulemiančių visuomet vienodą vedinių kirčiavimą) priesagų išgalėjimo tendencijos, o priesaginio kirčio tipo pasirinkimą apibendrinimui nulėmė tai, kad dalyje žodžių kirčiui dėl Saussure'o dėsnio nušokus iš neakūtinės šaknies į akūtinę priesagą (pvz., **pařš-uo-ti* > *pařš-úo-ti*), neproporcingai išaugo atvejų su kirčiu priesagoje skaičius (plg. Dybo 1981: 201; Rinkevičius 2015: 47–52).

Pagal aptartąją raidos scenarijų nepriesaginis kirtis tegalėjęs išsilaikyti tik akūtinuose viensikiemeniuose pamatiniuose kamienuose (pvz., *áuks-uo-ti*), taip pat daugiaskiemenių pamatinių kamienų negaliniame skiemenyje, nepriklausomai nuo priegaidės ar kiekybės (pvz., *dárgan-uo-ti, ášar-uo-ti, pùsryč-uo-ti*). Senuose denominatyvuose toks pirminis šaknies (pamatinio kamieno) kirtis tegali būti įmanomas tik vediniuose iš 1 kirčiuotės (stipriųjų kamienų) vardažodžių.

⁷ Dar plg. Kuršaičio kaip neaiškus (t. y. laužtiniuose skliaustuose) pateikiamus pavyzdžius: [*mérg-uo-ti; čiēpč-iúo-ti (čiēpčziúju); sviñbal-uo-ti, žaiñbar-uo-ti*].

⁸ Be nurodyto šaltinio LKŽ.

⁹ Korektūros klaida LKŽe: *péiskaniuoti* (plg. *pléiskaniuoti* LKŽ X 127).

¹⁰ Sąrašas nebaigtinis. Jis sudarytas tik preliminariai peržvelgus LKŽ žodžių su baigmenimi *-uoti* sąrašą, tikrinant F. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyne paliudytą *-(i)uoti* veiksmažodžių kirčiavimą su LKŽ duomenimis. Iš pastebėtų netikslumų čia būtų galima paminėti, pvz., tai, kad LKŽ minimas *žirgliuoti* (KI120, t. y. Kurschat 1870: 120, s. v. *aufspreizen*) yra klaidingas – originaliame šaltinyje iš tiesų sukirčiuota *žirgliuoti* (cirkumfleksas, matyt, per klaidą paimtas iš Kuršaičio čia pat minimo sinonimo *žirglinti*). Dar plg. 50 išnašą.

§ 5. Nemažos dalies minėtųjų šaltiniuose liudijamų nepriesaginio kirčio veiksmažodžių pamatiniai žodžiai išties yra 1 kirčiuotės vardažodžiai, pvz., *apijuoka* 1, *āšara* 1, *āuksas* 1/3, *dārganā* 1/3^a, *grūodas* 3/1, *išgqstis* 1 (greta *išgqstys* 3^b), *kārpa* 1, *míelas* 3 (← 1)¹¹, *mýlas* 3 (← *1)¹², *miltai* 1, *pántis* 1, *pléiskana* 1, *prākaitas* 3^b/1, *priešgyna* 1, *pūlis* 1, *pūsrytis* 1 (greta *pusrytys* 3^b), *rémas* 1, *séilē* 1/3(4), *spéigas* 1(4), *súodžiai* 1, *šérpeta(s)* 1, *trāškana* (ir *tráiškana*) 1, *úkanā* 1/3^a, *vākaras* 3^b/1, *vārputis* 1, *véjas* 1, *vīngis* 1(2). Dėl išlaikyto šaknies kirčio vediniuose iš spalvas reškančių 1 kirčiuotės būdvardžių žr. § 23.

Dalis tokių nepriesaginio kirčio veiksmažodžių gali būti išlaikyti seni archaizmai, paveldėti iš laikų iki Saussure'o dėsnio, dalis – pasidaryti ir kiek vėliau, neprieštaraujant bendram dėsningumui, kad nepriesaginis kirtis galimas tik akūtinuose viensiemeniuose pamatiniuose kamienuose ir daugiaskiemenių pamatinių kamienų negaliniame skiemenyje. Kai kurių išvardytų pamatinių vardažodžių (pvz., *vākaras*) 1 kirčiuotė gali būti ir antrinė¹³, pasitaikanti tik dalyje tarmių (tačiau būtent tose, kur fiksuojamas ir atitinkamas nepriesaginio kirčio veiksmažodis). Vos kelių veiksmažodžių pamatinių žodžių laukiama 1 kirčiuotė žodynuose nepaliudyta: *snarglỹs* 3/4, *āugalas* 3^a, *pravardē* 3^b (ar *pravardas*), *skařmalas* 3^b.

3. NAUJI NEPRIESAGINIO KIRČIO ATVEJAI

§ 6. Be išlaikytų archaizmų, siejamų su pamatinių vardažodžių 1 kirčiuote, epochoje po Saussure'o dėsnio lietuvių kalboje radęsi nemažai naujų nepriesaginio kirčio veiksmažodžių, dažnai su šaknies cirkumfleksu, kurių kirčiavimą jau lėmusios kitos priežastys nei pamatinio kamieno akcentinė vertė. Jų kirčiavimas gerokai įvairuoja šių dienų ar palyginti nesenų laikų tarmėse.

Galima išskirti kelias tokių veiksmažodžių grupes, besiskiriančias viena nuo kitos reikšme, susidarymo aplinkybėmis, akcentinių tipų geografine distribucija:

- a) *lūkuriauoti* tipas;
- b) *baľtuoti* tipas;

¹¹ Plg. M. Daukšos dat. sg. masc. *míel-am* (žr. Skardžius 1936: 141 [1999: 105]) ir neišvestiniams būdvardžiams būdingą mobiliojo kirčio įsigalėjimo tendenciją (žr. Rinkevičius 2015: 39t.).

¹² Plg. la. *mĩľš*, pr. nom. pl. *mĩlai*, sl. **mĩľb* a. p. a.

¹³ Žodis *vākaras* greičiausiai laikytinas senu mobiliojo kirčio žodžiu (plg. sl. **věčerb* a. p. c), tačiau vakariniame lietuvių kalbos tarmių areale, visų pirma Mažojoje Lietuvoje (kur paliudytas šakninio kirčio veiksmažodis *vākar-uo-ti*), pasitaiko ir pastoviojo kirčio formų resp. šaknies akcentinio stiprumo požymių vediniuose, plg. *vākaras* 1 (LKŽ: Trk), Friedricho Wilhelmo Haacko žodyno ir gramatikos adv. (instr. pl.) *Wākarais*, F. Kuršaičio nom. pl. *wākarai*, verb. *wākar-au-ja*.

- c) onomatopėjiniai ir pan. veiksmažodžiai;
- d) germanizmai ar vediniai iš germanizmų;
- e) priesagos *-(i)oti* vedinių perdirbiniai.

Toliau atskirai aptariama kiekvienos iš šių grupių veiksmažodžių kirčiavimo kilmė, raida ir kirčiavimo tipų įvairovė tarmėse. Daugiausia dėmesio skiriama antrajam (*bal̃tuoti*) tipui, pasižyminčiam didžiausia akcentine įvairove tarmėse.

3.1. *Lūkuriuoti* tipas

§ 7. Minėtieji (žr. § 2) *-ur-iuoti*, *-ul-iuoti* tipo vediniai, paprastai deverbatyvai, žymintys neintensyvų tęstinį veiksma ar būseną (plg. LKG II 250tt.) ir šaknyje turinys cirkumfleksą (pirminį, metatoninį ar atsiradusį dėl balsio pailgėjimo), savo kilme laikytini išplėstais iš tos pačios reikšmės *-ur-ti*, *-ul-ti* vedinių (t. y. *lūk-ur-iuo-ti* ← *lūk-ur-ti*). Pastarieji kartais laikomi denominatyvinės kilmės (pvz., *lūk-ur-ti* ← *lūk-ur-ỹs* 3^b, plg. Skardžius 1943: 551), nors teoriškai nėra neįmanoma ir atitinkamų vardažodžių deverbatyvinė kilmė. Iš *-ur-ti*, *-ul-ti* vedinių gali būti atsiradę dariniai ir su kitomis išplėstinėmis priesagomis – juose taip pat šaknyje paprastai būna cirkumfleksas, plg. *lūk-ur-iau-ti*, *lūk-ur-o-ti*, *lūk-ur-io-ti*, *lūk-ur-no-ti*, *lūk-ur-nė-ti*.

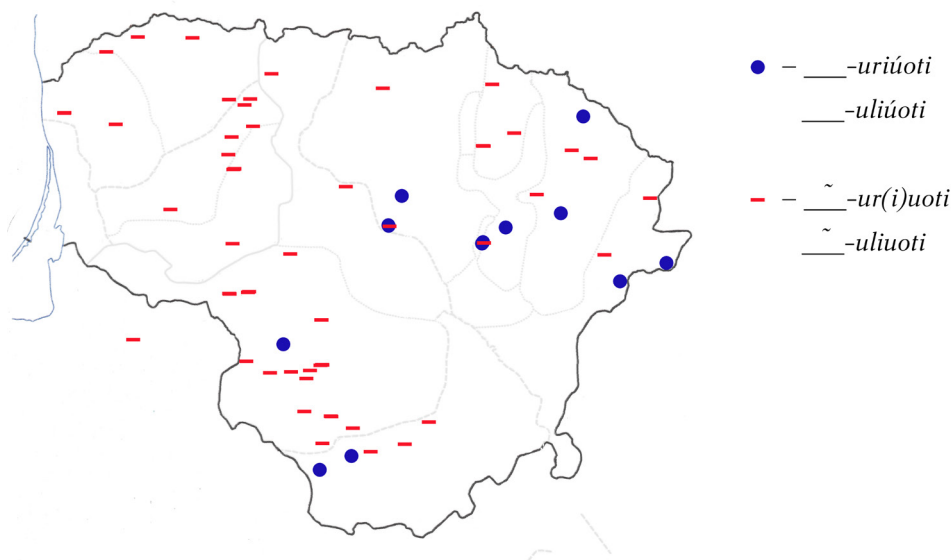
§ 8. Cirkumfleksas (kitaip sakant, „tęstinė“ priegaidė, plg. Girdenis 2003: 273) ir balsio pailgėjimas *-ur-ti*, *-ul-ti* vediniuose (ar jų pamatiniuose vardažodžiuose) atlieka ikoninę funkciją: sustiprina ištęsto, lėto veiksmo įspūdį (plg. Stundžia 1985: 135). Iš šių veiksmažodžių cirkumfleksas (resp. šaknies kirtis ir balsio pailgėjimas) perėjęs ir į visus minėtuosius išplėstinius vedinius, t. y.: *láu-k-ti* → (*lūk-ur-ĩ* →) *lūk-ur-ti* → *lūk-ur-iuo-ti*, *lūk-ur-iau-ti* etc.; *snĩg-ti* → (*snỹg-ur-ĩ* →) *snỹg-ur-ti* → *snỹg-ur-iuo-ti*, *snỹg-ur-o-ti* etc.

Priešingas procesas matomas momentinės reikšmės veiksmažodžiuose su *-ter-ti*, *-tel-ti* ir jų išplėstinuose variantuose, kur vyrauja šaknies akūtas („stai-ginė“ priegaidė) ar trumpasis balsis, plg.: *snáu-s-ti* → *snūs-tel-ti* → *snūs-tel-ė-ti*; *teĩp-ti* → *tĩmp-tel-ti* → *tĩmp-tel-ė-ti*; *láu-k-ti* → *lūk-tel-ti* → *lūk-tel-ė-ti*.

§ 9. LKŽ ir tarmių žodynų duomenimis, šaknies kirtis pasitaiko kone visoje Lietuvoje, tuo tarpu priesaginis galimas tik rytinėje jos dalyje (daugiausia rytų aukštaičiuose, vietomis ir vakarų ar pietų aukštaičiuose¹⁴) (žr. 1 žemėlapi). Net ir vienoje šnekoje gali būti liudijamas nevienodas skirtingų tos pačios priesagos vedinių kirčiavimas, pvz., *plūd-uriuoti* : *lūk-uriuoti*, *snūd-uriuoti* (LKŽ:

¹⁴ Apie pietų aukštaičius trūksta duomenų, bet tokie žodžiai kaip PPAŽ *snygulioti* netiesiogiai galėtų liudyti priesaginio kirčio galimybę ir *-uriuoti*, *-uliuoti* vediniuose.

Srv); *lūk-uriuoti* : *snyg-uriuoti*, *snūd-uriuoti* (VdškŽ); *snaig-uriuoti* : *snyg-uriuoti* (LKŽ: Ėr).

1 ŽEMĖLAPIS. Priesagų *-ur(i)uoti*, *-uliuoti* vedinių kirčiavimas lietuvių tarmėse:

- ***lūkuriuoti***: LKŽ (Kur, Srv);
- ***plūduriuoti***: LKŽ (Lzd); ZnŽ (Grš);
- ***snyguriuoti***: LKŽ (Ut, Ob, Švnč, Ėr); VdškŽ; ***snyguliuoti***: LKŽ (Mtl);
- ***snūduriuoti***: LKŽ (Srv); VdškŽ; ***snūduliuoti***: LKŽ (Ad);
- ***lūkuriuoti***: LKŽ (Grz, Alk, Skr); KzRŽ (KzR); ZnŽ (Nm, Lkč); VdškŽ;
- ***plūduriuoti***: LKŽ (Skr, Nmk, Srv, Šll); K; Sch¹⁵; ŠVŽŽ (Ged, Lu); KrtnŽ; VaigŽ; KzRŽ (KzR); ***plūduruoti***: LKŽ (Ms, Užv, Rdn, Krš); DūnŽ (Dr, Varp, Krš, Vds);
- ***snýguriuoti***: LKŽ (Škn, Yl, Jrb, Dkš, Pv); KzRŽ (Bbr, KzR); KltŽ; ***snýguruoti***: LKŽ (Jž, Skp, Kp, Rš); KpŽ (Skp, Kp); ***snýguliuoti***: LKŽ (Bsg, Krok, Lkč; Alv, Mrs); ZnŽ (Lkč);
- ***snūduriuoti***: LKŽ (Mžk, Krkl, Grk, Jrb, Dkš, Mrj, Krs, Dbk, Ds); KrtnŽ; VaigŽ; KzRŽ (Gvlt, KzR); ***snūduruoti***: LKŽ (Rdn); KpŽ (Kp, Ppl); ***snūduliuoti***: LKŽ (Plv; Ds).

¹⁵ Žr. Schleicher 1857: 171 (iš rašybos neaiški priegaidė: *plūduriavo*).

§ 10. Dabartinėje kalboje, kaip minėta (žr. § 2), priesagos kirtis vis labiau įsigali.

3.2. *Baltuoti* tipas

3.2.1. Bendra apžvalga

§ 11. Iš visų paliudytų nepriesaginio kirčio *-(i)uoti* vedinių išsiskiria kompaktiška grupė veiksmazodžių, vienijamų semantikos ir (bent jau dalyje tarmių) šaknies priegaidės – cirkumflekso. Tai – vediniai iš spalvas (ar panašias kitas ypatybes) reiškiančių būdvardžių, dažniausiai turintys būsenos darybinę reikšmę, t. y. „būti tam ar tokiam, kas pasakyta pamatiniu žodžiu“ (plg. DLKG 393)¹⁶, pvz., *bált-uo-ti* ‘baltam būti, baltam rodytis’ ← adj. *bált-as*. Šaknies cirkumfleksas gali būti tiek metatoninis (pvz., *bált-uo-ti* ← *bált-as*), tiek perimtas iš pamatinio žodžio (pvz., *geĩt-uo-ti* ← *geĩt-as*). Vediniai iš būdvardžių, turinčių trumpuosius ar padėtinio ilgumo šaknies balsius, šiai grupei, regis, nepriklauso – jie visuose šaltiniuose paprastai liudijami su priesagos kirčiu¹⁷, plg. *rud-úo-ti*, *rusv-úo-ti*, *žal-iúo-ti*¹⁸, *žal-úo-ti*¹⁹.

§ 12. Kitaip nei *lũkuriuoti* tipo vedinių atveju, cirkumfleksinės šaknies kirtis šiuose veiksmazodžiuose ne perimtas iš tarpinių darybos grandinės grandžių (t. y. *láuk-ti* → [*lũkur-ĩ* →] *lũkur-ti* → *lũkur-iuo-ti*), o atsiranda darantis pačius *-uoti* vedinius (t. y. *bált-as* → *bált-uo-ti*), tad kitų priesagų vediniuose iš spalvų pavadinimų nepasitaiko (plg. *balt-é-ti*, *bált-in-ti*)²⁰.

¹⁶ Kitaip sakant, žymintys „pagrindiniu žodžiu pasakytos ypatybės reiškiamą, egzistavimą kaip procesą“ (plg. LKG II 248).

¹⁷ Plg. tame pačiame sakinyje: *sã-ko* | *pãpučã- dú-mu* | *tai_ta_pudrà pajuõduojã* | *parudúojã* (ZnŽ: Br).

¹⁸ Neaišku tik, kiek patikimas LKŽ minimas *žãl-iuo-ti* (BŽ; žr. Baronas 1932: 175, s. v. зеленѣть) kirčiavimas. Tai gali būti ir hiperkorekcijos atvejis: žodyne kirčiuojama ir, pvz., *juõduoti*, nors biržiečio Jono Barono tarmėje šaknies kirtis šiaip nėra laukiamas (plg. §§ 17, 21 ir 3 žemėlapi).

¹⁹ Greičiausiai tik dėl pavyzdžių retumo šaknies kirtis LKŽ nepaliudytas ir poroje aptariamojo tipo ilgųjų šaknų veiksmazodžių, pvz., *bér-úo-ti* (Rdm – tik vienas kirčiuotas pavyzdys, be to, iš šnekotos, kurioje visai lauktinas priesagos kirtis, žr. § 21), *palv-úo-ti* (nė vieno kirčiuoto pavyzdžio).

²⁰ F. Kuršaičio laužtiniuose skliaustuose pateikiamas (vadinasi, autoriui nežinomas) [*geĩton-au-ti*] greičiausiai mechaniškai sukirčiuotas pagal šalia prirašytą tos pat reikšmės *geĩton-uo-ti*. ZnŽ *maĩg-au-ti* greičiausiai yra *maĩg-uo-ti* perdirbinys (pastarojo ZnŽ nėra).

3.2.2. Raida XX–XXI a.

§ 13. Aptariamojo tipo veiksmažodžių šaknies kirtis bendrinės kalbos formavimosi pradžioje buvęs norminis. Įvairūs XX–XXI a. norminamieji darbai atspindi palaipsnį šaknies kirčio nykimą resp. priesaginio kirčio įsigalėjimą.

§ 14. Pranas Skardžius savo 1936 m. *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavime* teigė, kad „šaknyje, ne priesagoje kirčiuotini [...] veiksmažodžiai *baľtuoti, juođuoti, maľguoti, mľlynuoti, raũdonuoti*“ (Skardžius 1999: 381, plg. ir p. 379), o į pavyzdžių žodynėlį įtraukė tokius veiksmažodžius kaip *baľtuoti, geľtonuoti, juođuoti, maľguoti, mľlynuoti, paľšuoti, piľkuoti, raũdonuoti* (p. 391–421). Recenzuodamas Alfonso Kalniaus, Zigmo Kuzmickio, Jurgio Talmanto *Lietuvių kalbos rašybos vadovėlį su kirčiuotu žodynu*, teigė, kad jame „netinkamai kirčiuojama: [...] *geľtonuoti* [...]“. Daug plačiau yra kirčiuojama ir todėl geriau bendrinei kalbai tinka: [...] *geľtonuoti* (plg. *piľkuoti, raũdonuoti* ir kt.)“ (Skardžius 1998: 660). Panašiai ir Kazimieras Būga, recenzuodamas Jurgio Šlapelio (kupiškėno)²¹ 1920–1922 m. žodyno sąsiuvinį, kaip bendrinei kalbai neteiktiną rytietybę kritikuoja jame pavartotą formą *pilkúoja*, kuriai „rašomojoje kalboje atliepia *piľkuoja*“. Pasak Būgos, „[r]ašomojoje kalboje ištaria ir: *juođuoja, maľguoja, baľtuoja, mľlynuoja, raũdonuoja*“ (žr. Būga 1959: 144)²².

§ 15. XX a. antrojoje pusėje pasirodžiusiuose pirmuosiuose DLKŽ leidimuose jau nurodomas dvejopas daugumos šio tipo veiksmažodžių kirčiavimas: šakninis ir priesaginis (pvz., *baľtuoti / baltúoti*), o kai kurių, retesnių, – netgi tik priesaginis (pvz., *gelsvúoti*). Dvejo kirčiavimo atvejais pirmajame leidime (1954) pirmiau pateikiamas šakninio kirčio variantas (t. y. *baľtuoti / baltúoti*), o antrajame (1972) – jau priesaginio (t. y. *baltúoti / baľtuoti*)²³. Trečiajame leidime (1993) daugumos veiksmažodžių nurodomas jau tik priesaginis kirtis (pvz., *baltúoti*, bet vis dar *pilkúoti / piľkuoti*), tuo tarpu naujausiuose leidimuose (pradedant septintuoju, 2012) jau visi veiksmažodžiai kirčiuojami priesaginiu kirčiu. Plg. kodifikacijos evoliuciją:

²¹ Plg. Zinkevičius 1992: 317.

²² Dėl J. Šlapelio 1920–1922 m. žodyno sąsiuvinio ribotos apimties aptariamojo tipo veiksmažodis jame pasitaiko tik viena kartą (*pilkúoja*), ir tai tik visai kito žodžio (*akmenýnas*) vartosenos pavyzdyje. Kituose Šlapelio žodynuose atitinkamų veiksmažodžių lizdų antraštinėse formose nurodomas dvejopas kirčiavimas: *baľtuoti / baltúoti; geľtonuoti / geľtonúoti; juođuoti / juođuoti; raũdonuoti / raũdonúoti* (žr. Šlapelis 1921; 1929; 1940).

²³ Be to, dėl neaiškių priežasčių antrajame leidime veiksmažodis *gelsvuoti* kirčiuojamas dvejopai, o veiksmažodžio *juoduoti* šakninio kirčio formoje kažgi kodėl matomas akūtas (greičiausiai korektūros klaida).

DLKŽ¹, 1954 (= DLKŽ^{2a}, 1962)

Variantai	Priesagos kirtis
<i>baľtuoti / baltuoti</i>	
	<i>gelsvuoti</i>
<i>geltonuoti / geltonuoti</i>	
<i>geltuoti / geltuoti</i>	
<i>giędruoti / giedruoti</i>	
<i>juoduoti / juoduoti</i>	
	<i>keršuoti</i>
<i>mařguoti / marguoti</i>	
<i>męlynuoti / mėlynuoti</i>	
	<i>melsvuoti</i>
<i>palšuoti / palšuoti</i>	
<i>pilkuoti / pilkuoti</i>	
	<i>raibuoti</i>
<i>raudonuoti / raudonuoti</i>	
	<i>rausvuoti</i>

DLKŽ^{2b}, 1972

Variantai	Priesagos kirtis
<i>baltuoti / baľtuoti</i>	
<i>gelsvuoti / gęľsvuoti</i>	
<i>geltonuoti / geltonuoti</i>	
<i>geltuoti / gęľtuoti</i>	
<i>giedruoti / giędruoti</i>	
<i>juoduoti / juoduoti</i>	
	<i>keršuoti</i>
<i>marguoti / mařguoti</i>	
<i>męlynuoti / mėlynuoti</i>	
	<i>melsvuoti</i>
<i>palšuoti / palšuoti</i>	
<i>pilkuoti / pilkuoti</i>	
	<i>raibuoti</i>
<i>raudonuoti / raudonuoti</i>	
	<i>rausvuoti</i>

DLKŽ³, 1993 (= DLKŽ⁴, 2000)

Variantai	Priesagos kirtis
	<i>baltuoti</i>
	<i>gelsvuoti</i>
	<i>geltonuoti</i>
	<i>geltuoti</i>
<i>giedruoti / giędruoti</i>	
	<i>juoduoti</i>
	<i>keršuoti</i>
<i>marguoti / mařguoti</i>	
	<i>męlynuoti</i>
	<i>melsvuoti</i>
	<i>palšuoti</i>
<i>pilkuoti / pilkuoti</i>	
	<i>raibuoti</i>
	<i>raudonuoti</i>
	<i>rausvuoti</i>

DLKŽ⁷, 2012 (= DLKŽ⁸, 2021)

Variantai	Priesagos kirtis
	<i>baltuoti</i>
	<i>gelsvuoti</i>
	<i>geltonuoti</i>
	<i>geltuoti</i>
	<i>giedruoti</i>
	<i>juoduoti</i>
	<i>keršuoti</i>
	<i>marguoti</i>
	<i>męlynuoti</i>
	<i>melsvuoti</i>
	<i>palšuoti</i>
	<i>pilkuoti</i>
	<i>raibuoti</i>
	<i>raudonuoti</i>
	<i>rausvuoti</i>

3.2.3. Kirčiavimo tipų distribucija tarmėse

§ 16. Tarmėse galima didelė aptariamojo tipo veiksmažodžių kirčiavimo įvairovė.

§ 17. Vedinių iš **nepriesaginių** (t. y. vienskiemenius kamienus turinčių²⁴) būdvardžių atveju galimas trejopas kirčiavimas:

- priesagos kirtis (*balt-úo-ti*);
- šaknies kirtis su išlaikytu pamatinio būdvardžio akūtu (*bált-uo-ti* ← *bált-as*);
- šaknies kirtis su (metatoniniu) cirkumfleksu (*baĩt-uo-ti* ← *bált-as*).

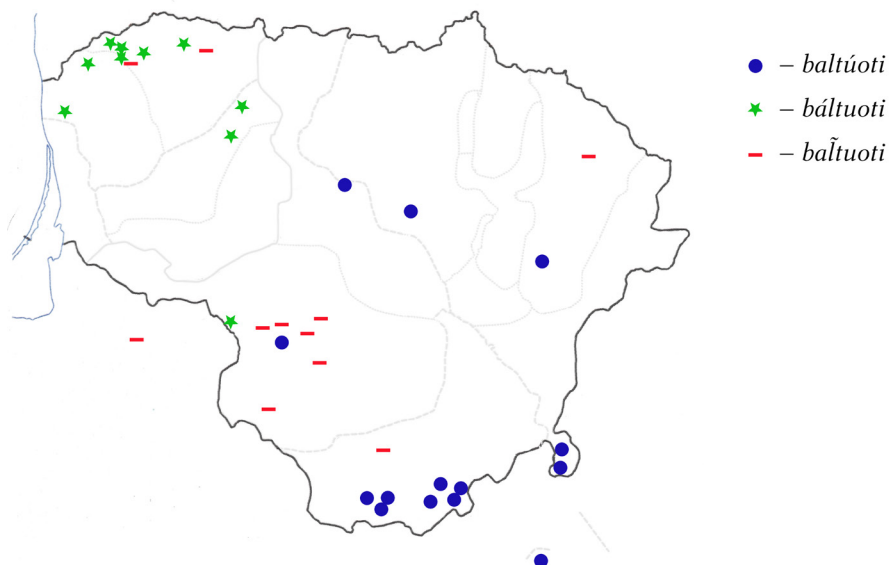
Vediniuose iš neakūtinės šaknies būdvardžių (*gelsvuoti*, *geltuoti*, *melsvuoti*, *rausvuoti*), šaknies akūtas nepasitaiko.

2–5 žemėlapiuose parodyta LKŽ ir tarmių žodynų liudijama būdingesnių aptariamojo tipo veiksmažodžių (*baltuoti*, *juoduoti*, *marguoti*, *pilkuoti*) kirčiavimo tipų geografinė distribucija.

Kaip matyti, priesaginio kirčio tipas (*balt-úo-ti*, *juod-úo-ti*, *marg-úo-ti*, *pilk-úo-ti*) būdingesnis rytiniam tarmių arealui (rytų ir pietų aukštaičiai, Baltarusijos lietuvių salos), o šaknies – vakariniam. Išlaikytas šaknies akūtas (*bált-uo-ti*, *júod-uo-ti*, *márg-uo-ti*, *pìlk-uo-ti*) būdingesnis vakarinio arealo šiaurinei daliai (šiauriniai žemaičiai), o metatoninis cirkumfleksas (*baĩt-uo-ti*, *juõd-uo-ti*, *maĩrg-uo-ti*, *pìlk-uo-ti*) – pietinei (pietiniai žemaičiai, Mažoji Lietuva, kauniškiai). Rytiniame areale (išskyrus paribį su vakariniu arealu) metatoninis cirkumfleksas liudijamas tik viename šaltinyje (Ds, K. Būgos duomenimis). Arealų ribos, žinoma, nebūtinai tiksliai sutampa su mokslinės klasifikacijos tarmių ribomis²⁵. Vietomis galimi ir skirtingi kirčiavimo tipai tame pačiame areale ar net toje pačioje šnektoje (plg. kauniškių *juoduoti* kirčiavimą, žr. 3 žemėlapi ir § 25–27), tačiau bendro akcentinių tipų geografinio pasiskirstymo vaizdo tai nepaneigia.

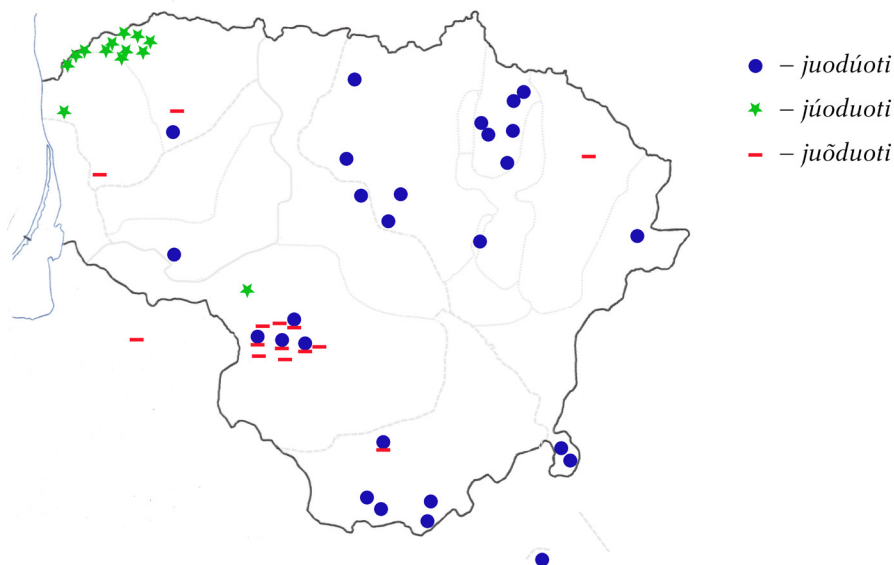
²⁴ Paprastumo dėlei toliau nepriesaginiais vadinami ne tik darybiškai neskaidūs, bet ir priebalsinės priesagas turintys būdvardžiai (pvz., *gel-sv-as*), o priesaginiais – tik balsinės priesagas turintys (pvz., *gelt-on-as*).

²⁵ Šiame straipsnyje, kalbant apie aptariamų kirčiavimo tipų paplitimo arealus, vartojami būdvardžiai *vakarinis*, *rytinis*, *šiaurinis*, *pietinis* (pvz., *vakarinis arealas*, *šiauriniai žemaičiai*), o kalbant apie standartinės tarmių klasifikacijos vienetus – daiktavardžių kilmininkai *vakarų*, *rytų*, *šiaurės*, *pietų* (pvz., *rytų aukštaičiai*, *šiaurės žemaičiai*).

2 ŽEMĖLAPIS. Veiksmažodžio *baltuoti* kirčiavimas lietuvių tarmėse:

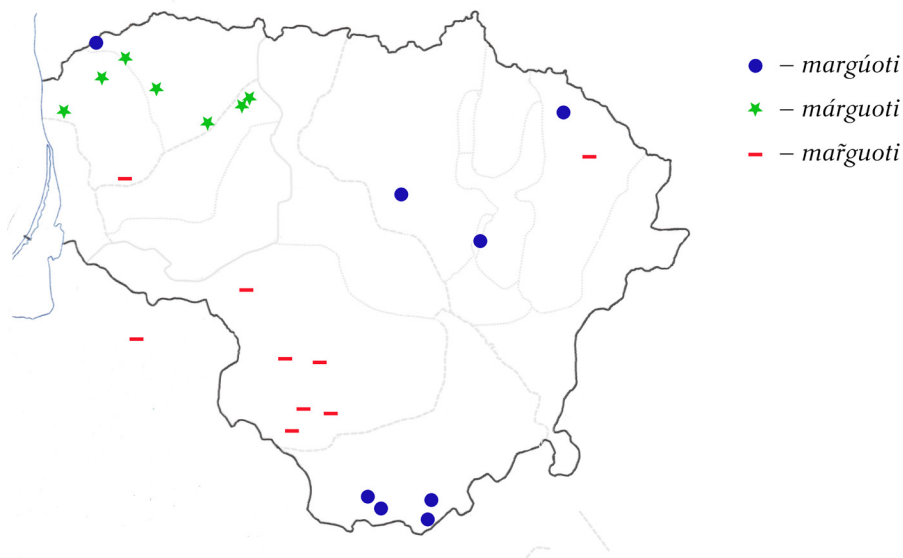
- ***baltuoti***: LKŽ (Mlt; Bsg; Rm; Lp, Lš; Arm); DvŽ (Rm, Žž); DrskŽ, PPAŽ (Kmv, Mrc, Rud, Zrv); ZtŽ; ZnŽ (Grš);
- ***báltuoti***: LKŽ (Krtm, Brs, Trk); KrtmŽ; ŠVŽŽ (Prlg, Srp, Žbr); DūnŽ (Dr, Vds); ZnŽ (Slv);
- ***baľtuoti***: LKŽ (Vks, Šts; Brt; Gs); K; KzRŽ (KzR); ZnŽ (Grš, Lkč, Lkš, Šk); KBūg (Ds).

3 ŽEMĖLAPIS. Veiksmažodžio *juoduoti* kirčiavimas lietuvių tarmėse:

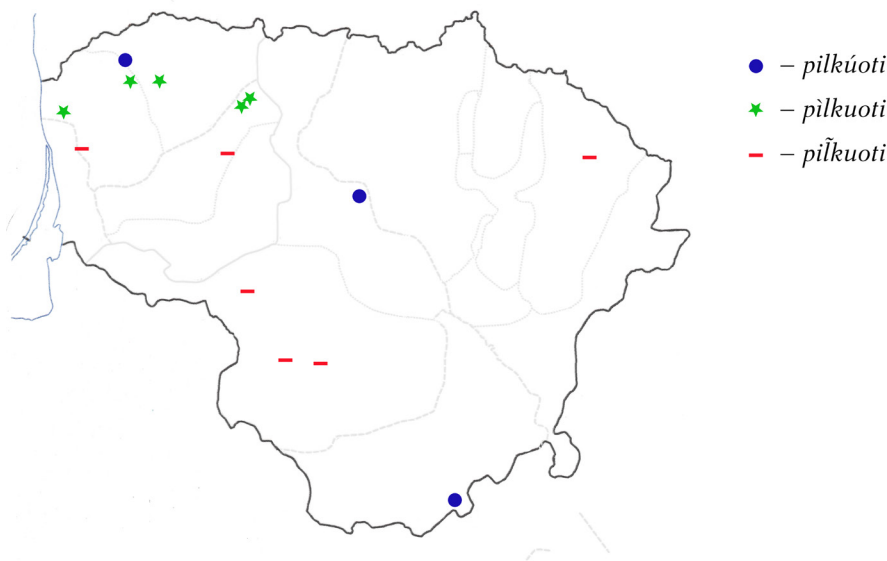
- **juodúoti:** LKŽ (Dglš; Gs, Lp; Ėr, Pš, Srv, Šd; Pc; Trg; Žr); KpŽ (Skp, Šmn, PnmR, Plvn, Pnd, Slm); VdškŽ; DvŽ (Gr, Mlk²⁶); DrskŽ; PPAŽ (Mrc, Mst); ZtŽ; ZnŽ (Snt, Lpl, Jnk, Grš);
- **júoduoti:** LKŽ (Brs, KlvrŽ, Šts; Skr); ŠVŽŽ (Ip, Yl, Ylk, Lyk, Ms, Nsm, Srpt, Vab, Že); KrtnŽ;
- **juōduoti:** LKŽ (Tl; Vvr; Šk, Žvr; Gs; Ds); K; ZnŽ (Br, Grš, Jnk, Lpl, Lkš, VŠR, Snt, Žvr); KBūg (Ds).

²⁶ Jei taisytina iš Ml (žr. DvŽ: s. v. *juoduoti*).

4 ŽEMĖLAPIS. Veiksmažodžio *marguoti* kirčiavimas lietuvių tarmėse:

- ***marguoti***: LKŽ (Rk; Ėr; Drsk, Lp); VdškŽ; DrskŽ; PPAŽ (Mrc, Mst); ŠVŽŽ (Lu);
- ***márguoti***: LKŽ (Lk, Šts; Slnt; Krš); KrtnŽ; DūnŽ (Dr, Krš); KBūg (Als, Slnt);
- ***maĩguoti***: LKŽ (Jdr; Br, Dkš, Klvr, Mrj, Skr); K; KzRŽ (KzR); KBūg (Ds).

5 ŽEMĖLAPIS. Veiksmažodžio *pilkuoti* kirčiavimas lietuvių tarmėse:

- **pilkúoti**: LKŽ (Pc; Šts); PPAŽ (Rud);
- **pilkuoti**: LKŽ (Plt; Krš); ŠVŽŽ (Ged); KrtnŽ; DūnŽ (Dr, Krš);
- **pilkuoti**: LKŽ (Grg; Užv; Br, Skr); KzRŽ (KzR); KBūg (Ds)?²⁷.

§ 18. Vediniuose iš **priesaginių** (t. y. turinčių dviskiemenius kamienus²⁸) būdvardžių nepriesaginio kirčio atveju galimas tiek pamatinio kamieno pirmojo skiemens, t. y. šaknies, kirtis (*gėlt-on-uo-ti*), tiek antrojo skiemens (t. y. būdvardžio priesagos) kirtis (*gelt-ón-uo-ti*, *gelt-ôn-uo-ti*). Priklausomai nuo būdvardžių kirčiavimo, – priesaginio (pvz., *gelt-ón-as*, *raud-ón-as*) ar šakninio (pvz., *mėl-yn-as*), – varijuoja ir iš jų išvestų veiksmažodžių kirčiavimas.

§ 19. **Cirkumfleksinės** kilmės šaknų būdvardžiai *gelt-ón-as*, *raud-ón-as* (plg. *gėlt-as*, *raūd-as*) turi kirtį priesagoje. Kadangi priesaga akūtinė, t. y. galinti prisitraukti kirtį pagal Saussure'o dėsnį, tik toks kirčiavimas istoriškai ir telaukiamas. Šių būdvardžių vediniuose galimas ketveriopas kirčiavimas:

- veiksmažodžio priesagos kirtis (pvz., *gelt-on-úo-ti*);

²⁷ Iš K. Būgos formuluotės (žr. citatą § 14 ir iškart po jos einančią pastabą: „(sako taip ir dusetiš-kiai).“) ne visai aišku, ar Dusetose cirkumfleksas galimas tik žodžiuose *juōduoja*, *maŕguoja*, *baĩtuoja*, *mėlynuoja*, *raūdonuoja*, ar ir *pilkuoja*.

²⁸ Plg. 24 išnašą.

- šaknies kirtis su cirkumfleksu (pvz., *gēlt-on-uo-ti*);
- išlaikyta pamatinio žodžio kirčio vieta ir akūtinė priegaidė priesagoje (pvz., *gelt-ón-uo-ti*);
- išlaikyta pamatinio žodžio kirčio vieta priesagoje, bet su metatoniniu cirkumfleksu (pvz., *gelt-ōn-uo-ti*).

Kirčiavimo tipų geografinė distribucija matoma 6–7 žemėlapiuose. Kaip ir vedinių iš nepriesaginių būdvardžių atveju (žr. § 17), veiksmazodžio priesagos kirtis (*gelton-úo-ti*, *raudon-úo-ti*) būdingesnis rytiniam tarmių arealui, o pamatinio kamieno kirtis – vakariniam.

Vakarinio arealo šiaurinėje dalyje (šiauriniai žemaičiai) išlaikoma pamatinio būdvardžio kirčio vieta (priesagoje *-on-*). Dalyje šio ploto (šiaurėje, šiaurės vakaruose) išlaikomas ir priesagos akūtas (*gelt-ón-uo-ti*, *raud-ón-uo-ti*), kitoje dalyje (pietuose, pietryčiuose) – įvyksta metatonija (*gelt-ōn-uo-ti*, *raud-ōn-uo-ti*).

Vakarinio arealo pietinėje dalyje (pietiniai žemaičiai, Mažoji Lietuva, kauniškiai) pamatinio būdvardžio kirčio vieta neišlaikoma – kirčiuojama šaknis (*gēlt-on-uo-ti*, *raūdon-uo-ti*).

Pavieniais atvejais pamatinio kamieno kirtis liudijamas ir rytiniame areale (rytų aukštaičiuose). Ne visai aišku, kiek čia (ryškiōs priegaidžių niveliacijos zonoje) patikimai užrašytos priesagos priegaidės: *gelt-ōn-uo-ti* (1x), bet *raud-ón-uo-ti* (2x). Cirkumflesiškai kirčiuota šaknis (*gēlt-on-uo-ti*, *raūdon-on-uo-ti*), kaip ir vedinių iš nepriesaginių būdvardžių atveju (žr. § 17), liudijama tik XX a. pirmosios pusės autorių darbuose, be gyvosios kalbos pavyzdžių. K. Būga tokį kirčiavimą mini savo gimtosiose Dusetose²⁹ (nesutampa su priesaginiu kirčiavimu LKŽ pateikiamoje Ds formoje *išraudonāvo*) ir Anykščiuose³⁰, A. Baranauskas – R5 (t. y. kupiškėnų) tarmėje, kirčiuodamas jos atstovės parašytą poetinį tekstą³¹.

²⁹ Būga 1959: 144 (*raūdonuoja* Ds), 480 (*raūdonuoti* Ds).

³⁰ Būga 1959: 480 (*gēltonuoti* An).

³¹ „[...] Joù n’ab’aliñksmūs wisi m’adēlei,

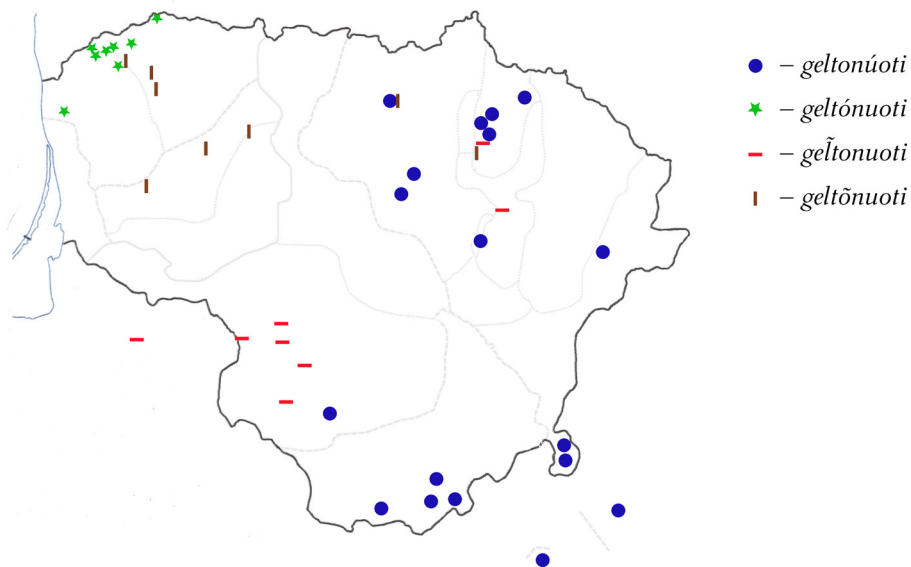
Kād **g’aitonuoja** žali lapēlei.

Bāe jawū dŷki wisi łoukēlei. [...]

Urszulā Tamosziúnaicza.

1880. m. Łapkriczo 21. d. Pajúodupyje“

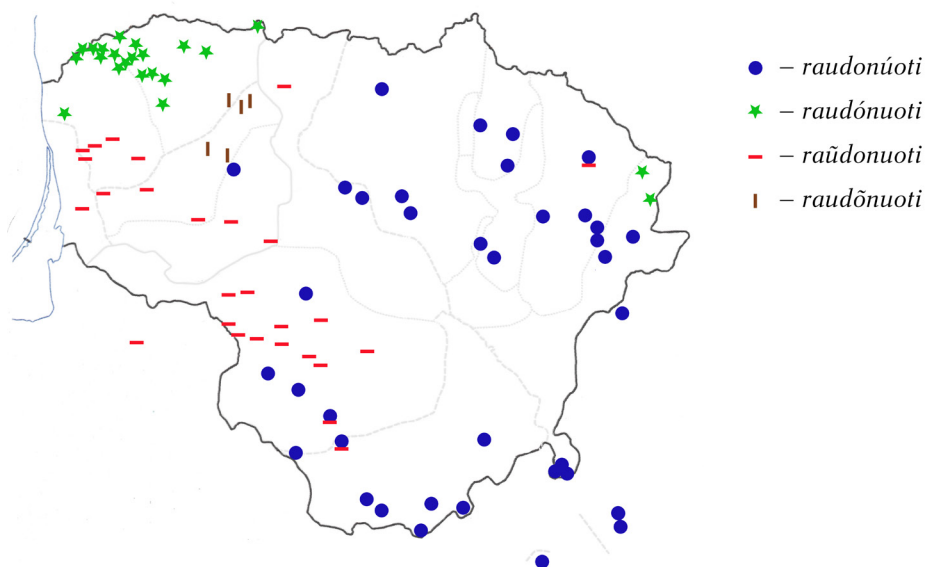
(Baranowski 1920: 438–439).

6 ŽEMĖLAPIS. Veiksmažodžio *geltonuoti* kirčiavimas lietuvių tarmėse:

- **geltonúoti**: LKŽ (Ėr, Jnšk, Pn; Dkš); KpŽ (Alz, Slm, PnmR, Plvn); VdškŽ; KltŽ; DvŽ (Sr, Šlt); DrskŽ; PPAŽ (Mrc, Rud, Žr); LzŽ (Dnr); ZtŽ;
- **geltónuoti**: ŠVŽŽ (Kdž, Ms, Nsm, Pal, Vin, Šek, Žbr); KrtnŽ;
- **geļtonuoti**: LKŽ (Kt); K; KzRŽ (Gvlt); ZnŽ (Grš, Lkš, Žlt); KBūg (An); ABar (R5);
- **geltõnuoti**: LKŽ (Als, KlvrŽ, Šts; Jnšk; Pl); DūnŽ (PvnR³², Vrp); Būga (Kv).

³² Spėjamo vieno iš dviejų PvnR atvejų užrašymas santrumpa PnmR (nepaaiškinta DūnŽ santrumpų sąraše) greičiausiai laikytinas korektūros klaida.

7 ŽEMĖLAPIS. Veiksmazodžio *raudonuoti* kirčiavimas lietuvių tarmėse:

- **raudonúoti:** LKŽ (Ldk; Ds, Krd, Lel, Trgn; Dglš, Klt; Bd, Dbč, Lp, Smn, Vlk; Kli; Ėr, Lnk, Rm; Bsg, Pc; Alk, Dkš, Šn, Srd); KpŽ (Skp, Slm, Šmn); VdškŽ; KltŽ; KBūg (Lkm); DvŽ (Dvr, Mc, Žž); DrskŽ; PPAŽ (Kb, Mrc); LzŽ (Dnr, Psl); ZtŽ; DkšŽ; VaigŽ;
- **raudónuoti:** LKŽ (Brs, Ggr, KlvrŽ, Lpl, Trk, Vgr, Vks, Šts; Rš, Smal); ŠVŽŽ (Dauk, Drk, Ged, Kra, Kern, Kul, Med, Ms, Pal, Trkn, Šek, Vin, Že, Žbr); KrtnŽ;
- **raũdonuoti:** LKŽ (Dov, Grg, Kl, Rt, Vž; Sg; Kv, Šv, Up; Nmk, Rs; Grl, Jrb, Skr; Grz; Smn); K; DkšŽ; KzRŽ (KzR); ZnŽ (Jnk, Grš, Lkš, Lkč, Snt, Slv, Žlt); KBūg (Ds);
- **raudõnuoti:** LKŽ (Rdn; Krš, Užv); DūnŽ (Dr, Krš, PvnR).

§ 20. Būdvardis *mél-yn-as* (ir variantai *mél-in-as*, *mél-en-as*) turi **akūtinę** šaknį, kuri daugumoje tarmių yra kirčiuota, tačiau pasitaiko ir nukeltas į priesagą kirtis (plg. *mél-ýn-as* DūnŽ: Pkš, Krš) – greičiausiai pagal analogiją su *gelt-ón-as*, *raud-ón-as*.

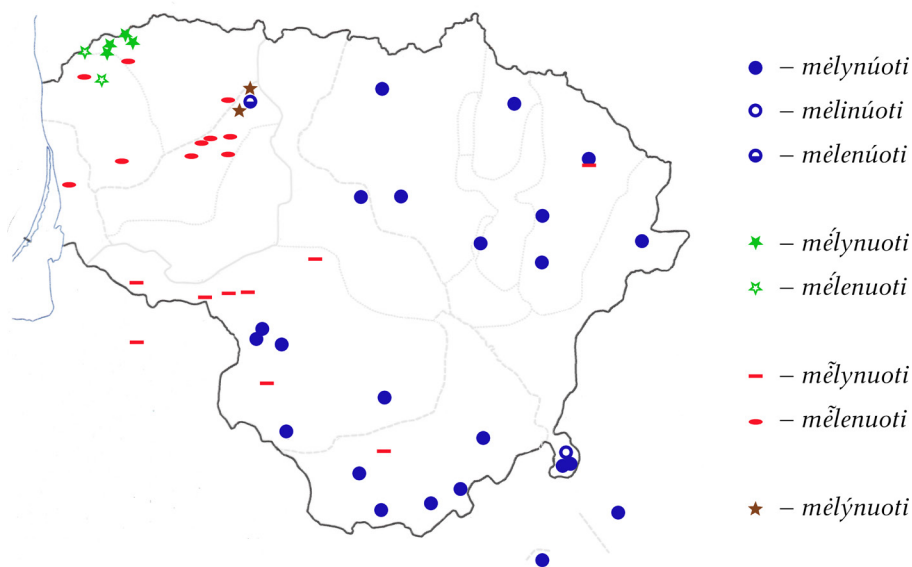
Vedinių su *-uoti* galimas ketveriopas kirčiavimas:

- veiksmazodžio priesagos kirtis (*mėlyn-úo-ti*);
- išlaikyta pamatinio būdvardžio kirčio vieta ir akūtinė priegaidė šaknyje (*mél-yn-uo-ti*);

- išlaikyta pamatinio būdvardžio kirčio vieta šaknyje, bet su metatoniniu cirkumfleksu (*mēl-yn-uo-ti*);
- išlaikyta pamatinio būdvardžio kirčio vieta ir akūtinė priegaidė priesagoje (*mēl-yn-uo-ti*) (tarmėse, kur vartojama būdvardžio forma *mēlynas*).

Kirčiavimo tipų geografinį pasiskirstymą žr. 8 žemėlapyje. Kaip ir anksčiau aptartų vedinių atveju, priesagos *-úo-ti* kirtis (*mēl-yn-úo-ti*, *mēl-in-úo-ti*, *mēl-en-úo-ti*) būdingas rytiniam tarmių arealui, o pamatinio kamieno kirtis – vakariniam. Išlaikytas pamatinio kamieno šaknies akūtas (*mēl-yn-uo-ti*, *mēl-en-uo-ti*) paliudytas tik vakarinio arealo pačioje šiaurėje, o metatoninis cirkumfleksas (*mēl-yn-uo-ti*, *mēl-en-uo-ti*) – likusiame plote. Pamatinio kamieno priesagos kirtis (*mēl-yn-uo-ti*) pasitaiko tik ten, kur vartojamas ir priesaginio kirčio būdvardis *mēl-yn-as*, t. y. pietų žemaičių šiaurrytiniame kampe (DūnŽ: Drv, Pkš). (Įdomu tai, kad šiam plotui būdingas pamatinio kamieno priesagos kirtis ir veiksmažodžiuose *gelt-ōn-uo-ti*, *raud-ōn-uo-ti*, tačiau, kitaip nei *mēl-yn-uo-ti* atveju, juose vyksta cirkumfleksinė metatonija, žr. § 19).

Rytų aukštaičių plote metatoninį šaknies cirkumfleksą (*mēl-yn-uo-ti*) vėlgi liudija tik K. Būga Dusetose (bet plg. LKŽ *numėlynāvo* Ds).

8 ŽEMĖLAPIS. Veiksmažodžio *mēlynuoti* ir jo variantų kirčiavimas lietuvių tarmėse:

- **mēlynuoti**: LKŽ (Ds, Lel, Mlt; Ėr, Lnk; Prng; Vlk, Srj; Pc; Brš, Klvr); KpŽ (Pnd); VdškŽ; DvŽ (Dv, Mlk); DrskŽ; PPAŽ (Kny, Mrc); LzŽ (Dnr); ZtŽ; ZnŽ (Grš, Snt, Šk); **mēlinuoti**: DvŽ (Dv, Šlt); **mēlenuoti**: DūnŽ (Krš);
- **mēlynuoti**: ŠVŽŽ (Erk, Kra, Ms, Nsm); **mēlenuoti**: ŠVŽŽ (Srpt); KBūg (Ms, Slnt);
- **mēlynuoti**: LKŽ (Ar, Jrb, Pgg, Skr, Smln, Vlk; Gs); K; KzRŽ (KzR); ZnŽ (Lkč, Lkš); KBūg (Ds); **mēlenuoti**: LKŽ (Šts, Rdn; Gršl, End; Prk; Varn, Vds, Pvn); DūnŽ (Užv, Vksn);
- **mēlynuoti**: DūnŽ (Dr, Pkš).

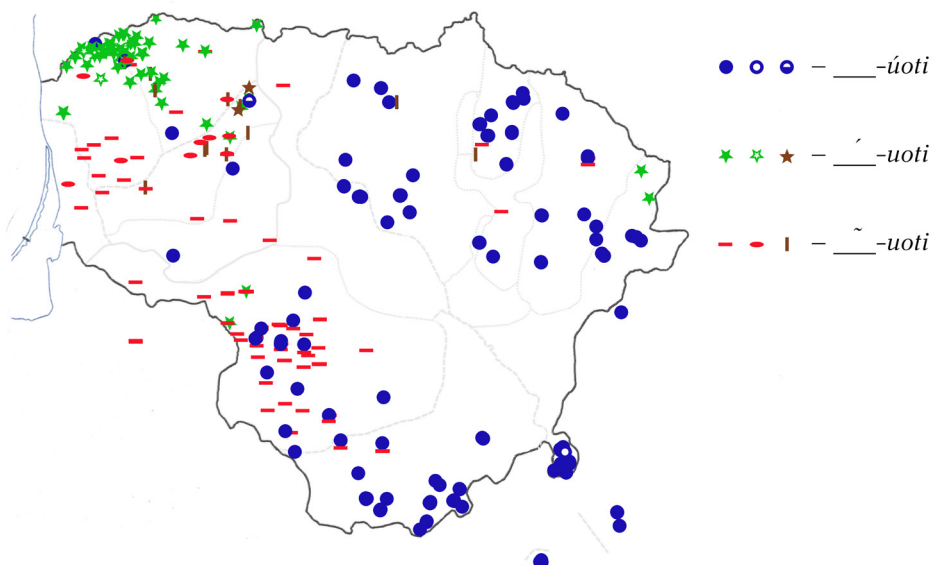
§ 21. **Apibendrintas** visų aptartų veiksmažodžių kirčiavimo vaizdas pristatytas 9 žemėlapyje, iš kurio matyti, kad priesagos *-uoti* vadiniamis iš spalvų pavadinimų būdingi trys pagrindiniai akcentiniai tipai, pasitaikantys trijuose gana aiškiai išryškėjančiuose geografiniuose arealuose:

- **rytinis arealas** (daugiausia rytų ir pietų aukštaičiai) – priesagos *-uo-ti* kirtis (*balt-uo-ti*, *juod-uo-ti*, *marg-uo-ti*, *pilk-uo-ti*, *gelton-uo-ti*, *raudon-uo-ti*, *mēlyn-uo-ti*);
- Lietuvos **šiaurės vakarų kampas** (šiaurinė žemaičių tarmių dalis) – pamatinio kamieno kirtis ir išlaikytas pamatinio žodžio akūtas:

šaknyje (*bált-uo-ti*, *júod-uo-ti*, *márg-uo-ti*, *pílk-uo-ti*) ar būdvardžio priesagoje (*gelt-ón-uo-ti*, *raud-ón-uo-ti*, *mėlyn-uo-ti*);

- **pietvakarinis arealas** (pietinė žemaičių dalis, Mažoji Lietuva, vakarų aukštaičiai kauniškiai) – pamatinio kamieno kirtis ir cirkumfleksas: metatoninis šaknyje (*baít-uo-ti*, *juód-uo-ti*, *maĩg-uo-ti*; *pílk-uo-ti*; *mėl-yn-uo-ti*) ar būdvardžio priesagoje (*gelt-ón-uo-ti*, *raud-ón-uo-ti*), taip pat atsiradęs šaknyje, atkėlus į ją kirtį iš būdvardinės priesagos (*geĩt-on-uo-ti*, *raũd-on-uo-ti*).

Išskirtų arealų ribose galimos pereinamosios zonos su skirtingais kirčiavimo tipais. Pvz., tiek priesagos *-uo-ti*, tiek cirkumfleksinės šaknies kirtis dažni vakarų aukštaičių kauniškių (tikėtina, ir šiauliškių) tarmėse, kartais su abiem variantais toje pačioje šnektoje. Galimą ankstesnę cirkumfleksinės šaknies kirčio platesnę paplitimą rytiniame areale liudija XX a. pradžios šaltinių minimi tokio kirčiavimo reliktai rytų aukštaičiuose (plg. ir platesnę *lūķuriuoti* tipo veiksmažodžių šaknies kirčio paplitimą šiame areale, žr. § 9). Pavieniais atvejais pasitaiko ir kitokių smulkių nukrypimų nuo aptartosios geografinės distribucijos, bendro kirčiavimo tipų pasiskirstymo vaizdo iš esmės neiškreipiančių.

9 ŽEMĖLAPIS. Priesagos *-uoti* vedinių iš spalvų pavadinimų kirčiavimas lietuvių tarmėse (apibendrinimas)

§ 22. Vedinių iš **nepriesaginių cirkumfleksinės** šaknies būdvardžių (*gelsvas, geltas, rašvas, mėšvas, pilkšvas* etc.) aiškesnei geografinei distribucijai nustatyti paliudytos medžiagos nepakanka. Kaip ir galima tikėtis, rytiniame areale ar jo paribiuose yra paliudytas priesagos kirtis (*gelt-úo-ti* Ds, *rausv-úo-ti* Šd), o pietvakariniame – cirkumfleksinės šaknies (*gėltuoti* K, Gs). Kaip elgiamasi šiuo požiūriu aktualiausiame šiaurvakariniame, t. y. kirčiuotos akūtinės šaknies, areale, deja, aiškiai pasakyti negalima. Visi paliudyti pavyzdžiai yra iš pereinamojo ploto ar vietovių, kur galimas įvairus kirčiavimas, plg. priesagos kirtį *gelsv-úo-ti* (Šts³³) greta šaknies kirčio *gelsv-uo-ti* (Als³⁴, Pln), *rašv-uo-ti* (Ggr).

3.2.4. Cirkumfleksinės šaknies kirčio kilmė ir raida

§ 23. Saussure'o dėsniui prieštaraujantis cirkumfleksinės šaknies kirtis akūtinės priesagos *-(i)úo-ti* vediniuose negali būti senas. Kad tai esąs vėlyvas pačios lietuvių kalbos reiškinys, rodo ir jokių panašios metatonijos pėdsakų nebuvimas analogiškuose latvių kalbos vediniuose, plg. la. *bált-uô-t* ← *balts*; *mēln-uô-t* ← *mēl̥ns*; *sařkan-uô-t* ← *sařkans*.

Tuo tarpu šiaurvakariniame lietuvių tarmių areale paliudytas akūtinės šaknies kirtis greičiausiai laikytinas išlaikytu archaizmu vediniuose iš 1 kirčiuotės būdvardžių (plg. § 4). Visiems minėtiesiems spalvas reiškiantiems akūtinės šaknies būdvardžiams, kurių ankstesnį kirčiavimą įmanoma nustatyti, galima rekonstruoti senesnę 1 kirčiuotę:

- **báltas**: plg. žem. nom. sg. fem. *bált-a*³⁵, nom. pl. masc. *bált-i*³⁶; nom. sg. pronom. *bált-as-is*³⁷; adv. *bált-ai*^{38, 39}; dial. *bált-um-as*; la. *balts*;
- **júodas**: plg. žem. nom. sg. fem. *júod-a*⁴⁰, nom. pl. masc. *júod-i*⁴¹, adv. *júod-ai*⁴²; *júod-ym-ė* 1, *júod-ym-as* 1, dial. *júod-um-as*; la. subst. *juōds* 'ne-labasis, velnias';

³³ Plg. Šts: *bált-uo-ti, mēl-en-uo-ti; gelt-ôn-uo-ti; júod-uo-ti, márg-uo-ti, raud-ón-uo-ti; pilk-úo-ti* (žr. dar § 27).

³⁴ Plg. Als: *gelt-ôn-uo-ti; márg-uo-ti*.

³⁵ Girdenis 2008: 58 (išn. 112 [bá.ltà]), 87 (išn. 239).

³⁶ Girdenis 2012: 88 (išn. 189 [báltė]).

³⁷ KrtnŽ; ŠVŽŽ.

³⁸ Girdenis 2008: 58 (išn. 112 [báltà]); 2012: 88 (išn. 189 [báltà]); KrtnŽ: 38.

³⁹ Plg. Būga 1961: 73.

⁴⁰ LKŽ (Ms, KlvrŽ, Slnt); KrtnŽ; ŠVŽŽ.

⁴¹ Girdenis 2008: 73 (išn. 180 [jódùdē]), 87 (išn. 244 [jód.udē]); 2012: 133 (išn. 378 [jódùdē]).

⁴² Girdenis 2008: 58 (išn. 112 [jódùdà]), 73 (išn. 180 [jódùdà]); LKŽ (KlvrŽ).

- **pilkas**: plg. žem. nom. sg. fem. *pilk-a*, nom. pl. masc. *pilk-i*, adv. *pilk-ai*⁴³;
- **mėlas** → **mėlynas**, **mėlinas**, **mėlenas**: plg. la. *mēļš* ‘mėlynas, violetinis’, *mēļns* ‘juodas’.

Cirkumfleksinių šaknų *gēlt-*, *raūd-* senąją akcentinę vertę rekonstruoti kiek sunkiau, tačiau jas turintys priesaginiai būdvardžiai *geltónas*, *raudónas* mums aktualiaame šiaurės vakarų Lietuvos plote taip pat priklauso 1 kirčiuotei (žr. LKA II 112 žemėlapi). Tad ir jų vedinių *geltón-uo-ti*, *raudón-uo-ti* kirčiavimas irgi gali būti traktuojamas kaip dėsningas.

§ 24. Šaknies cirkumfleksas („tęstinė“ priegaidė), matyt, atsiradęs kaip ikoninę funkciją atliekantis darybos požymis (plg. § 7). Juo imtą žymėti būsenos reikšmė (besitęsiantis veiksmas, žr. § 11), priešinta greičiausiai būvio kaitos reikšmei (t. y. „darytis tam ar tokiam, kas pasakyta pamatiniu žodžiu“, plg. DLKG 390t.⁴⁴) ir (ar) padaromajai reikšmei (t. y. „daryti tai ar tokį, kas pasakyta pamatiniu žodžiu“, plg. DLKG 387tt.⁴⁵), pvz., **baĩt-uo-ti* ‘baltam būti, rodytis’ : **bált-uo-ti* ‘baltėti’ ir (ar) ‘baltinti’ (⇒ *baĩt-uo-ti* : *balt-úo-ti*).

§ 25. Šių dienų tarmėse visi galimi kirčiavimo tipai daugiausia vartojami būsenos ir būvio kaitos reikšmėmis. Jei šnektoje galimi keli skirtingi kirčiavimo tipai, jie dažniausiai ne(be)priklauso nuo vedinio darybinės reikšmės, plg.:

- *baĩtuoti* : *baltuoti* ‘baltam būti ar rodytis’ (ZnŽ: Grš), *báltuoti* ‘t. p.’ (ZnŽ: Slv);
- *juõduoti* : *juodúoti* ‘būti, rodytis juodam; kam juodam judėti, kibždėti’ (ZnŽ: Lpl); *pajuõduoti* : *pajuodúoti* ‘pasidaryti juodam, patamsėti (ir perkeltine reikšme: supykti, įniršti)’ (ZnŽ: Grš); *júoduoti* ‘būti, rodytis juodam’ ir ‘juosti, juodyti’ (ŠVŽŽ);
- *piĩkuoti* ‘būti, rodytis pilkam’ ir ‘darytis pilkam, pilkėti’ (LKŽ: Grg); *išpĩkuoti* (LKŽ: Plt); *išpilkúoti* (LKŽ: Šts) ‘pasidaryti pilkam’;
- *geltõnuoti* ‘geltonam būti, geltonam atrodyti’, *pageltõnuoti* ‘pasidaryti geltonam’ (LKŽ: Als);
- *raudónuoti* ‘būti, rodytis raudonam’ ir ‘rausti’ (ŠVŽŽ);
- *mėlynuoti* ‘būti ar atrodyti mėlynam’ : *pamėlynuoti* ‘pasidaryti mėlynam’ (ZnŽ: Lkč)
- etc.

§ 26. Padaromąją reikšmę nagrinėjamieji veiksmažodžiai liudijami gana re-tai. Vieninteliai LKŽ fiksuojami atvejai yra: *marg-úo-ti* (NdŽ, Ėr), *gelton-úo-ti* (NdŽ), *raudon-úo-ti* (NdŽ, Srd, Ėr), *mėlyn-úo-ti* (Ėr, Pc, LnkV). Visais šiais

⁴³ ŠVŽŽ; Girdenis 2008: 87 (išn. 244); NdŽ.

⁴⁴ Ar „pagrindiniu žodžiu reiškiamos ypatybės atsiradimo“ reikšmei (LKG II 249).

⁴⁵ Ar „pagrindiniu žodžiu nusakytos ypatybės suteikimo kam nors“ reikšmei (LKG II 249).

atvejais matomas tik priesagos kirtis⁴⁶. Rytiniame tarmių areale šios reikšmės veiksmažodžiai kirčiavimu nesiskiria nuo kitų reikšmių veiksmažodžių, plg.:

- *margúoti* ‘darytis margam, margėti’ : *pamargúoti* ‘padaryti margą, pamarginti’ (LKŽ: Ėr);
- *paraudonúoti* ‘pasidaryti raudonos spalvos’ : *suraudonúoti* ‘sutepti raudonai’ (LKŽ: Ėr).

§ 27. Negausiais atvejais, kai viename šaltinyje paliudyti keli to paties veiksmažodžio kirčiavimo variantai skirtingomis reikšmėmis, cirkumfleksinės šaknies kirtis paprastai būdingas būsenos, o veiksmažodžio priesagos kirtis – būvio kaitos ar padaromajai reikšmei⁴⁷, plg.:

- *juōduoti* ‘būti, rodytis juodam; kam juodam judėti, kibždėti’ : *juodúoti* ‘darytis juodam’ (ZnŽ: Snt⁴⁸; plg. ir NdŽ);
- *mařguoti* (= *mařgaliuoti* ‘in buntem, farbenreichem Wechsel glänzen, ein buntes Aussehen haben’) : *margúoti* (= *márginti* ‘bunt machen, bunt färben, bunt durchwirken’), *margúotis* (= *mařgti* ‘bunt werden, verschiedene Farben annehmen’) (NdŽ);
- *pilkuoti* (ir *pilkúoti*?⁴⁹) ‘grau schimmern’ : *pilkúoti* (= *pilkėti* ‘grau werden, angrauen’) (NdŽ);
- *geltonuoti* ‘gelb scheinen, gelb schimmern’ : *geltonúoti* (= *geltóninti* ‘gelb färben’) (NdŽ);
- *raūdonuoti* ‘atrodyti raudonam’ : *raudonúoti* ‘rausti, darytis ar būti raudonam’ (DksŽ).

Idomus atvejis matomas Šatėse (šiaurvakarinio ir pietvakarinio arealų kontakto zonoje), kur būsenos veiksmažodis *baľtuoti* ‘baltam būti, baltam rodytis’ fiksuotas su metatoniniu cirkumfleksu, o būvio kaitos veiksmažodžiai – su išlaidyktu akūtu (*apsijúoduoti*, *užjúoduoti* ‘pasidaryti juodam’, *pamárguoti* ‘pasidaryti margam, pamargėti’) ar priesagos kirčiu (*išpilkúoti* ‘pasidaryti pilkam’).

§ 28. Šaknies cirkumfleksas, kaip būsenos reikšmės žymiklis, atsiradęs tiek nuo seno kirčiuotose akūtinėse šaknyse (t. y. vediniuose iš 1 kirčiuotės būdvardžių, pvz., *báľtas* *1 → **báľt-uo-ti* ⇔ *baľt-uo-ti*, plg. § 4), tiek cirkumfleksinės

⁴⁶ Išskyrus nebent *raudonuoti* paliudijimą NdŽ, kur abu kirčiavimo variantai (*raūdonuoti* ir *raudonúoti*) pateikiami kartu ir visos trys reikšmės nurodytos be santykio su kirčiavimu (kitaip nei *geltonuoti*, *juoduoti*, *marguoti*, *pilkuoti* atvejais), tačiau greičiausiai tai tėra tik redakcinis netikslumas.

⁴⁷ Priešingas atvejis matomas nebent A. Baranausko užrašytuose literatūriniuose tekstuose: *Kàd g’áľtonuoja žali lapėlei* (būvio kaita) : *Dō g’áľtonúoja plótai kwiētēľū* (būsena) (abiejų tekstų autorė – ta pati R5 [kupiškėnų] tarmės atstovė iš Pajuodupio, plg. 31 išnašą; kirčio ženklus Baranauskas, matyt, sudėjęs savo nuožiūra), žr. Baranowski 1920: 435, 439.

⁴⁸ Bet plg. tos pačios šnektos *pajuōduoti* ‘pasidaryti juodam, patamsėti’ (ZnŽ: Snt).

⁴⁹ Iš NdŽ užrašymo neaišku, ar užrašymas *pilkúoti* taikytinas tik būvio kaitos, ar ir būsenos reikšmei.

kilmės šaknyse: prieš tai netekusiose kirčio dėl Saussure'o dėsnio (pvz., *gėltas* *2 → **gėlt-uo-ti* > *gelt-úo-ti* ⇒ *gėlt-uo-ti* ar **geltónas* 1 → **gelt-ón-uo-ti* ⇒ *gėlt-on-uo-ti*), o galbūt ir nuo seno nekirčiuotose, jei vediniuose kirtį gaudavusi veiksmažodžio priesaga (t. y. *gėltas* *4 → **gelt-úo-ti* ⇒ *gėlt-uo-ti*; **geltónas* 3 → **gelt-on-úo-ti* ⇒ *gelt-on-uo-ti*, plg. § 19).

§ 29. Tikėtina, kad atsiradęs kažkuriame lietuvių kalbos vartojimo ploto taške ir vėliau išplitęs likusiame plote, aptariamasis reiškinyš šiaurvakarinio tarmių arealo taip ir nepasiekė. Čia iki šių dienų išlikęs archajiškas *bált-as* → *bált-uo-ti* ir *geltón-as* → *geltón-uo-ti* tipo kirčiavimas (galbūt ir dėsningas *gėlsv-as* → *gėlsv-úo-ti* kirčiavimas, nors duomenų tam tvirtai teigti nepakanka, žr. § 22). Pereinamajame plote tarp pietvakarinio ir šiaurvakarinio arealų galimi ir įvairūs antrinės kilmės dariniai, pvz., cirkumflekso įvedimas ne į šaknį, bet į senąją kirčio vietą išlaikančią būdvardžio priesagą (**geltón-uo-ti* ⇒ *gelt-ón-uo-ti*), taip pat skirtingų kirčiavimo tipų kombinacijos toje pačioje šnekoje, priklausomai nuo konkretaus veiksmažodžio ir (ar) jo darybinės reikšmės (plg. Šts: *balť-uo-ti*, *mėl-en-uo-ti*, *gelt-ón-uo-ti* : *júod-uo-ti*, *márg-uo-ti*, *raud-ón-uo-ti* : *pilk-úo-ti*; Als: *márg-uo-ti* : *gelt-ón-uo-ti*).

Tuo tarpu rytiniame tarmių areale cirkumfleksinės šaknies kirtis aptariamojo tipo veiksmažodžiuose anksčiau greičiausiai buvo išplitęs (kaip ir *lūkuriuoti* tipo vedinių atveju, žr. § 9), jei ir ne visame plote, tai bent jau plačiau nei šiomis dienomis, tačiau anksti (anksčiau nei *lūkuriuoti* tipo vediniuose) nunykęs. Nunykimą, matyt, lėmė vis labiau įsigalintis dominacinis priesagos *-(i)uoti* vedinių priesagos kirtis ir būtinybės atskirti būsenos reikšmės veiksmažodžius nuo būvio kaitos ir (ar) padaromosios reikšmės veiksmažodžių išnykimas, pastarosiomis reikšmėmis įsigalėjus kitų priesagų vediniams (pvz., *balt-ét-i*, *bált-in-ti*). Iš šio arealo toks kirčiavimas plinta visoje Lietuvoje ir šiandieną jau yra kodifikuotas kaip vienintelis galimas bendrinėje kalboje.

3.3. Kiti atvejai

§ 30. Be aptartųjų dviejų tipų, paliudyta ir įvairių kitų nepriesaginio kirčio priesagos *-(i)uoti* vedinių, kurių negalima laikyti senais archaizmais, atspindinčiais pamatinių žodžių 1 kirčiuotę, tačiau paprastai neprieštaraujančių paveldėtajam dėsningumui. Juose paprastai būna kirčiuota akūtinė šaknis (vienskiečmeniuose pamatiniuose kamienuose) arba daugiaskiemenių pamatinių kamienų negaliniškas skiemuo. Beveik visuomet šaknies (pamatinio kamieno) kirtis liudijamas vakariniame lietuvių kalbos tarmių areale (daugiausia Mažojoje Lietuvoje), dažnai greta priesaginio kirčio variantų. Jei žodžiai vartojami ir rytiniame areale, čia jie paprastai turi tik priesagos kirtį.

§ 31. Iš tokių veiksmazodžių visų pirma minėtini įvairūs onomatopėjiniai, ištiktukinės kilmės ar panašūs ekspresyvios reikšmės vediniai, plg. *čiulb-uo-ti* (K; plg. *čiulb-uo-ti* Pn, Plš, Dv), *gýv-uo-ti* (apie pempę) (Alk; plg. *gýv-uo-ti* Tvr, Ar); *čivyr-uo-ti* (K, Sch⁵⁰; plg. *čivyr-uo-ti* K⁵¹), *grėvez-uo-ti* (K⁵², Erž, Up; plg. *grevez-uo-ti* J), *kàbar-iuo-ti* (K, NdŽ, Nt, Erž; plg. *kabar-iúo-ti* Ds, Ktk), *kàkal-iuo-ti(s)* (K, Gs, Skr, Brt, Jrb, Vdk, VŠR, Rs), *lèket-uo-ti* (K; plg. *leket-uo-ti* Dbk, Dgl, An, Kp), *màdar-uo-ti* (K, Pžrl; plg. *madar-uo-ti* J, KDonel, Vj), *tàlaž-uo-ti* (K, NdŽ, Prk, Sg); *viñzel-iuo-ti* (K) etc.

§ 32. Šaknies kirtis nestebina ir įvairiuose germanizmuose ar vediniuose iš germanizmų, ypač gausiuose Mažojoje Lietuvoje, pvz., *býdel-iuo-ti*, *búter-iuo-ti*, *ébel-iuo-ti*, *jómark-uo-ti*, *púder-iuo-ti*, *šéker-iuo-ti*, *šiúpel-iuo-ti*, *tùlk-uo-ti*; *māgal-iuo-ti*, *pýpel-iuo-ti*, *ēkel-iuo-ti*; *kliùper-iuo-ti*, *mùster-iuo-ti*. Čia jis visų pirma gali atspindėti vokiečių kalbos žodžių šakninį kirtį, o tais atvejais, kai veiksmazodžius galima traktuoti kaip pačios lietuvių kalbos vedinius, pamatiniai žodžiai paprastai būna 1 kirčiuotės daiktavardžiai, taigi paklūsta paveldėtajam dėsningumui, plg., *býdelis* 1, *búteris* 1, *ébelis* 1, *jómarkas* 1/3^a, *mañgalis* 1 (ir *mangalys* 3^b), *púderis* 1, *šiúpelis* 1, *tùlkas* 1(/2), *kliùperis* 1, *mùsteris* 1⁵³.

§ 33. Dalis F. Kuršaičio liudijamų *-(i)uoti* veiksmazodžių gali būti kildinami iš *-(i)oti* veiksmazodžių (atsiradę dėl Mažosios Lietuvos tarmėms būdingo balsių *o* ir *uo* painiojimo, plg. Zinkevičius 1994: 34), iš kurių gali būti atsinešę ir šiems, visų pirma iteratyvams, gana įprastą akūtinės šaknies kirtį (plg. Stundžia 2014: 178), pvz., *áušč-iuo-ti*, *gąsči-uo-ti*, *páik-iuo-ti*, *páin-iuo-ti*, *rùišč-iuo-ti*, *týč-iuo-tis*, *žiáu(k)š-iuo-ti* (plg. kitų tarmių ir (ar) bendrinės kalbos *áušč-io-ti*, *gąsči-o-ti*, *páik-io-ti*, *páin-io-ti*, *rùišč-io-ti*, *týč-io-tis*, *žiáu(k)š-io-ti*)⁵⁴.

⁵⁰ Žr. Schleicher 1857: 224. LKŽ šaknies kirtis klaidingai priskirtas ir P. Ruigio žodynui (R). Iš tiesų šiame žodyne paliudytas priesagos kirtis ir, galbūt, kita priesaga, t. y. *Cžiwirója* (žr. Ruhig 1747: 243).

⁵¹ Žr. Kurschat 1874: 24, s. v. *Lerche*.

⁵² LKŽ prie šio žodžio šaltinių K nenurodytas, matyt, todėl, kad jis Kuršaičio žodyne paliudytas ant-raštinio žodžio *grėvezoti* lizde (žr. Kurschat 1883: s. v.).

⁵³ Bendros tendencijos neiškreipia ir vienintelis tik su mobiliuoju kirčiu paliudytas Kuršaičio *py-pelys* 3^b, jei veiksmazodį *pýpel-iuo-ti* sietume tiesiogiai su vok. dial. *pípeln* (plg. LKŽ: s. v.).

⁵⁴ Plg. dar variantus: *pánč-iuo-ti* : *pánč-io-ti*; *súp-uo-ti* : *súp-o-ti*; *dárgan-uo-ti* : *dárgan-ó-ti*; *gárban-uo-ti* : *gárban-ó-ti*; *úkan-uo-ti* : *úkan-ó-ti*; *āšar-uo-ti* : *āšar-ó-ti*; *vākar-uo-ti* : *vākar-ó-ti*; *vāsar-uo-ti* : *vāsar-ó-ti*; *grėvez-uo-ti* : *grėvez-ó-ti*. Jų šaknies kirtį galima dažnai paaiškinti ir kitomis straipsnyje aptartomis priežastimis (pamatinio žodžio 1 kirčiuote, onomatopėjine kilme etc.).

4. APIBENDRINIMAS

§ 34. Lietuvių kalbos priesagos *-(i)uo-ti* vedinių kirčiavimo istorijoje galima išryškinti šiuos pagrindinius raidos procesus:

1. Ankstyviausiame galimame rekonstruoti etape priesaga funkcionavusi kaip nedominacinė stiprioji: vediniai iš pastoviojo kirčio (stipriųjų kamienų) pamatinių žodžių gaudavę kirtį šaknyje (pamatiniam kamienė), o vediniai iš mobiliojo kirčio (silpnųjų kamienų) žodžių – priesagoje.

2. Vediniuose iš stipriųjų neakūtinųjų kamienų (tiksliau, turinčių neakūtiną paskutinį kamieno skiemenį) žodžių (pvz., 2 kirčiuotės vardažodžių) kirtį dėl Saussure'o dėsnio perkėlus iš šaknies (tiksliau, pamatinio kamieno paskutinio skiemens) į priesagą, nepriesaginis kirtis likęs įmanomas tik vediniuose iš akūtinųjų pamatinių kamienų (tiksliau, turinčių akūtinį paskutinį ar bet kurios priegaidės bei kiekybės nepaskutinį skiemenį) žodžių (pvz., 1 kirčiuotės vardažodžių).

3. Įsigalint akcentinės dominacijos principui išvestinių žodžių kirčiavime, likusiems nepriesaginio kirčio vediniams irgi imta apibendrinti vyraujančią priesagos kirtį. Šis procesas jau yra iš esmės pasibaigęs šiuolaikinėje bendrinėje kalboje, tačiau išlaikyto nepriesaginio kirčio atvejus vediniuose iš 1 kirčiuotės vardažodžių dar liudija M. Daukšos tekstai, F. Kuršaičio žodynas, ankstyvieji norminamieji darbai, šių dienų tarmės.

4. Jau po Saussure'o dėsnio veikimo lietuvių kalboje imta darytis naujų cirkumfleksinės šaknies kirčio veiksmažodžių, kuriuose cirkumfleksas atlikęs ikoninę funkciją: žymėjęs lėtą, išstėtą veiksmą ar būseną. Būta dviejų tipų šios rūšies vedinių: *lūk-ur-iuo-ti* ir *balt-uo-ti*.

5. *Lūkuriuoti* tipo vediniai atsiradę priesaga *-(i)uo-ti* išplėtus priesagų *-ur-ti*, *-ul-ti* vedinius, kuriems buvęs būdingas šaknies cirkumfleksas kaip išstėto veiksmo / būsenos reikšmės žymiklis. Cirkumfleksinės šaknies kirtis perėjęs ir į iš jų padarytus *-uo-ti* bei kitų priesagų vedinius (pvz., *lūkur-iau-ti* etc.). XX a. šaltinių duomenimis, cirkumfleksinės šaknies kirtis paplitęs beveik visame lietuvių kalbos vartojimo plote, tačiau rytinėje Lietuvos dalyje daug kur greta jo jau įsigalėjęs priesagos kirtis.

6. *Baltuoti* tipo veiksmažodžiuose, t. y. vediniuose iš spalvas (ir panašias kitas ypatybes) žyminčių būdvardžių, šaknies cirkumfleksas atsiradęs greičiausiai siekiant atskirti būsenos (išstėto veiksmo) reikšmės veiksmažodžius nuo būvio kaitos ir (ar) padaromosios reikšmės veiksmažodžių. Toks kirčiavimas daugiausia paplitęs pietvakariniame lietuvių tarmių areale. Šiaurvakarinio arealo jis greičiausiai niekada nepasiekęs, o rytiniame jį jau XX a. beveik išstūmęs priesagos kirtis.

7. XX–XXI a. norminamieji darbai liudija laipsnišką cirkumfleksinės šaknies (pamatinio kamieno) kirčio nykimą ir priesagos kirčio įsigalėjimą abiejų tipų veiksmažodžiuose. Bendrinėje kalboje *baltuoti* tipo vediniuose nepriesaginis kirtis jau visiškai išnykęs, o *lūkuriuoti* tipo vediniuose dar galimas kaip šaltinis kirčiavimo variantas.

8. Vakariniame tarmių areale, geriau išlaikiusiame nepriesaginį kirtį, šis gali būti atsiradęs ir kituose naujesnės kilmės žodžiuose, paprastai nepažeidžiant paveldėtojo dėsningumo, kad kirtis galimas tik vienskiemenio pamatinio kamieno akūtiniame ar daugiaskiemenio pamatinio kamieno negaliniame skiemenyje. Tai gali būti tikrovės garsus imituojantys (pvz., *čivyr-uo-ti*) ar ekspresyvų veiksmą žymintys (pvz., *tālaž-uo-ti*) veiksmažodžiai, germanizmai ar vediniai iš germanizmų (pvz., *býdel-iuo-ti*), priesagos *-(i)oti* vedinių perdirbiniai (pvz., *páin-iuo-ti*).

SUTRUMPINIMAI

(Jei nenurodyta kitaip, sutrumpinimų šaltinis – LKŽ)

Ad – Adutiškis, Švenčionių r.

Alk – Alksnėnai, Vilkaviškio r.

Als – Alsėdžiai, Plungės r.

Alv – Alovė, Alytaus r.

Alz – Alizava, Kupiškio r.

An – Anykščiai

Ar – Ariogala, Raseinių r.

Arm – Armoniškės, Varanavo r., Gardino sritis, Baltarusija

Bbr – Bebruliškės kaimas ir apylinkė (KzR)

Bd – Būdvietis, Lazdijų r.

Br – Barzdų miestelis ir apylinkė (ZnŽ)

Brs – Barstyčiai, Skuodo r.

Brš – Birštonas, Prienų r.

Brt – Bartninkai, Vilkaviškio r.

Bsg – Baisogala, Radviliškio r.

- Dauk – Daukšiai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
Dbč – Dubičiai, Varėnos r.
Dbk – Debeikiai, Anykščių r.
Dgl – Daugailiai, Utenos r.
Dglš – Daugėliškis, Ignalinos r.
Dkš – Daukšiai, Marijampolės r.
Dnr – Daunoriai (Dauroniai), Vijos r. [Baltarusija] (LzŽ)
Dov – Dovilai, Klaipėdos r.
Dr – Dirvonėnai, Šiaulių r. (DūnŽ; nepainiotina su LKŽ: Dr – Darbėnai, Kretingos r.)
Drk – Derkinčiai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
Drsk – Druskininkai
Ds – Dusetos, Zarasų r.
Dv – Dieveniškės, Šalčininkų r.
Dvr – Dvariškės, Dieveniškių apyl. k. (DvŽ)
End – Endriejavas, Klaipėdos r.
Ėr – Ėriškiai, Panevėžio r.
Erk – Erkšva, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
Erž – Eržvilkas, Jurbarko r.
Ged – Gedrimai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
Ggr – Gegrėnai, Plungės r.
Gr – Grybiškės, Poškonų apyl. k. (DvŽ)
Grg – Gargždai, Klaipėdos r.
Grk – Girkalnis, Raseinių r.
Gr1 – Garliava, Kauno r.
Grš – Griškabūdis, Šakių r.
Grš1 – Grūšlaukė, Kretingos r.
Grz – Gruzdžiai
Gs – Geistarai (Didvydžiai), Vilkaviškio r.

- Gvlt – Gavaluvos kaimas ir apylinkė (KzRŽ)
- Yl – Ylakiai, Skuodo r.
- Ylk – Ylakaičiai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
- Ip – Ipiltis, Kretingos r. (ŠVŽŽ)
- Jdr – Judrėnai, Klaipėdos r.
- Jnk – Jankai, Šakių r.
- Jnšk – Joniškėlis, Pasvalio r.
- Jrb – Jurbarkas
- Jž – Jūzintai, Rokiškio r.
- Kb – Kabeliai, Varėnos r.
- Kdž – Kadžiai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
- Kern – Kernai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
- Kl – Kuliai, Plungės r.
- Kli – Kliukščionys, Pastovių r., Vitebsko sritis, Baltarusija
- Klt – Kaltanėnai, Švenčionių r.
- Klvr – Kalvarija, Marijampolės r.
- KlvrŽ – Žemaičių Kalvarija
- Knv – Kaniava, Varėnos r.
- Kp – Kupiškis
- Kra – Krakės, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
- Krd – Kirdeikiai, Utenos r.
- Krkl – Karklėnai, Kelmės r.
- Krok – Krokialaukis, Alytaus r.
- Krs – Karsakiškis, Panevėžio r.
- Krš – Kuršėnai, Šiaulių r.
- Krtm – Kretinga
- Kt – Keturvalakiai, Vilkaviškio r.
- Ktk – Kuktiškės, Utenos r.

Ku^l – Kulai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)

Ku^r – Kurkliai, Anykščių r.

Kv – Kvėdarna, Šilalės r.

KzR – Kazlų Rūda (Kazlai), Marijampolės r.

Ldk – Lyduokliai, Ukmergės r.

Le^l – Leliūnai, Utenos r.

Ly^k – Lyksūdė, Skuodo r. (ŠVŽŽ)

Lk – Luokė, Telšių r.

Lkč – Lekėčiai, Šakių r.

Lkm – Linkmenys

Lkš – Lukšiai, Šakių r. Lnk^m

Lnkv – Linkuva, Pakruojo r.

Lp – Leipalingis, Lazdijų r.

Lpl (1) – Lieplaukė, Telšių r.

Lpl (2) – Liepalotų kaimas (Lukšių apyl.) ir apylinkė (ZnŽ; nepainiotina su LKŽ:
Lpl – Lieplaukė, Telšių r.)

Lš – Liškiava, Varėnos r.

Lu – Luknės, Skuodo r. (ŠVŽŽ)

Lzd – Lazdijai

Mc – Maciučiai, Dieveniškių apyl. k. (DvŽ; nepainiotina su LKŽ: Mc – Kazimieras
Macius [...])

Med – Medsėdžiai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)

Mlk – Milkūnai, Milkūnų apyl. k. (DvŽ; nepainiotina su LKŽ: Mlk – Malkava,
Mstislavo r., Mogiliovo sritis, Baltarusija)

Mlt – Molėtai

Mrc – Marcinkonys, Varėnos r.

Mrj – Marijampolė

Mrs – Miroslavas, Alytaus r.

Ms – Mosėdis, Skuodo r.

- Mst – Musteika (PPAŽ)
 Mtl – Meteliai, Lazdijų r.
 Mžk – Mažeikiai
 Nm – Kudirkos Naumiestis, Šakių r.
 Nmk – Nemakščiai, Raseinių r.
 Nsm – Nuosamai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
 Nt – Notėnai, Skuodo r.
 Ob – Obeliai, Rokiškio r.
 Pal – Paluknė, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
 Pc – Pociūnėliai, Radviliškio r.
 Pgg – Pagėgiai
 Pkš – Pakšteliai, Šiaulių r. (DūnŽ)
 Pl – Palėvenė, Kupiškio r.
 Pln – Plungė
 Plš – Palūšė, Ignalinos r.
 Plt – Plateliai, Plungės r.
 Plv – Pilviškiai, Vilkaviškio r.
 Plvn – Panėvenėlė, Kupiškio r.
 Pn – Panevėžys
 Pnd – Pandėlys, Rokiškio r.
 PnmR – Panemunis, Rokiškio r.
 Ppl – Papilys, Biržų r.
 Prk – Priekulė, Klaipėdos r.
 Prlg – Prialgava, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
 Prng – Paringys, Ignalinos r.
 Psl – Pasaliai, Vijos r. [Baltarusija] (LžŽ)
 Pš – Pašvitinys, Pakruojo r.
 Pv – Pivašiūnai, Alytaus r.

Pvn – Pavandenė, Telšių r.

PvnR – rytinė Pavandenės apylinkės dalis (Telšių ir Kelmės r.) (DūnŽ)

Pžrl – Paežerėliai, Šakių r.

R5 – Mundart R. 5 (= Rytêczai penktėji) [Kūpiskio parėpijos, Skėpiskio parėpijos, Czadasė parėpijos] (Baranowski 1920: 1–31)

Rdm – Rudamina, Lazdijų r.

Rdn – Raudėnai, Šiaulių r.

Rk – Rokiškis

Rm (1) – Ramygala, Panevėžio r.

Rm (2) – Rimašiai, Poškonių apyl. k. (DvŽ; nepainiotina su LKŽ: Rm – Ramygala, Panevėžio r.)

Rs – Raseiniai

Rš – Rimšė, Ignalinos r.

Rt – Rietavas, Plungės r.

Rud – Rudnia, Varėnos r.

Sg – Saugos, Šilutės r.

Skp – Skapiškis, Kupiškio r.

Skr – Skirsnemunė, Jurbarko r.

Slm – Salamiestis, Kupiškio r.

Sln – Salantai, Kretingos r.

Slv – Slavikai, Šakių r.

Sma – Smalvos, Zarasų r.

Smln – Smalininkai, Jurbarko r.

Smn – Simnas, Alytaus r.

Snt – Sintautai, Šakių r.

Sr – Siaurimai, Poškonių apyl. k. (DvŽ; nepainiotina su LKŽ: Sr – Feliksas Sragys [...])

Srd – Seredžius, Jurbarko r.

Srj – Serijai, Lazdijų r.

- Srp – Serapinai, Kretingos r. (ŠVŽŽ)
 Srpt – Sriaupiai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
 Srv – Surviliškis, Kėdainių r.
 Šd – Šeduva, Radviliškio r.
 Šek – Šekai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
 Šk – Šakiai
 Škn – Šakyna, Šiaulių r.
 Šll – Šilalė
 Šlt – Šaltiniai, Dieveniškų apyl. k. (DvŽ)
 Šmn – Šimonys, Kupiškio r.
 Šn – Šunskai, Marijampolės r.
 Šts – Šatės, Skuodo r.
 Šv – Švėkšna, Šilutės r.
 Švnč – Švenčionys
 Tl – Tešiai
 Trg – Tauragė
 Trgn – Tauragnai, Utenos r.
 Trk – Tirkšliai, Mažeikių r.
 Trkn – Truikiniai, Skuodo r.
 Tvr – Tverečius, Ignalinos r.
 Up – Upyna, Šilalės r.
 Ut – Utena
 Užv – Užventis, Kelmės r.
 Vab – Vabalai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)
 Varn – Varniai, Telšių r.
 Vdk – Viduklė, Raseinių r.
 Vds – Vidsodis, Kelmės r. (DūnŽ)
 Vgr – Vegeriai, Akmenės r.

V_{in} – Vindeikiai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)

V_j – Vajasiškis, Zarasų r.

V_{kš} – Vieksniai, Mažeikių r.

V_{kšn} – Vieksnaliai, Telšių r. (DūnŽ)

V_{lk} – Valkininkai, Varėnos r.

V_{lk_v} – Vilkaviškis

V_{r_p} – Varputėnai, Šiaulių r. (DūnŽ)

Vš_R – Višakio Rūda, Marijampolės r.

V_{v_r} – Veviržėnai, Klaipėdos r.

Vž – Vėžaičiai, Klaipėdos r.

Z_{r_v} – Zervynos (PPAŽ)

Ž_{br} – Žebroakai, Skuodo r. (ŠVŽŽ)

Ž_e – Žemytė, Skuodo r. (ŠVŽŽ)

Ž_{lt} – Žaltynų kaimas ir apylinkė (ZnŽ)

Ž_r (1) – Žarėnai, Telšių r.

Ž_r (2) – Žiūrai (PPAŽ; nepainiotina su LKŽ: Ž_r – Žarėnai, Telšių r.)

Ž_{v_r} – Žvirgždaičiai, Šakių r.

Žž – Žižmai, Dieveniškių apyl. k. (DvŽ; nepainiotina su LKŽ: Žž – Žiežmariai, Kaišiadorių r.)

SUTARTINIAI ŽENKLAI

>, < – fonetinė raida

⇒, ⇐ – nefonetinė raida (pakitimas dėl analogijos ir pan.)

→, ← – darybos kryptis

ŠALTINIAI

- ABar – Antano Baranausko tarmių tekstai (žr. Baranowski 1920: 435, 439).
- BŽ – Jono Barono žodynas (žr. Baronas 1932).
- KBūg – Kazimiero Būgos raštai (žr. Būga 1959: 144, 488).
- DkšŽ – *Daukšių krašto žodynas*, aut. V. Labutis, Vilnius: Alma littera, 2002.
- DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, įvairūs leidimai, e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/>.
- DP – Mikalojaus Daukšos *Postilė*, 1599 (pavyzdžiai cituojami pagal: Skardžius 1935).
- DrskŽ – *Druskininkų tarmės žodynas*, aut. G. Naktinienė, A. Paulauskienė, V. Vitkauskas, Vilnius: Mokslas, 1988.
- DūnŽ – Šiaurės rytų *dūnininkų šnektų žodynas*, aut. V. Vitkauskas, Vilnius: Mokslas, 1976.
- DvŽ – *Dieveniškinių šnektos žodynas* 1–2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005–2010.
- J – Antano Juškos žodynas ir nespausdintos dalies rankraštis (cituojama pagal LKŽ).
- K – Frydricho Kuršaičio žodynai (žr. Kurschat 1870–1874; 1883).
- KDonel – Kristijono Donelaičio tekstai (cituojama pagal LKŽ).
- KltŽ – *Kaltanėnų šnektos žodynas*, aut. A. Vilutytė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- KpŽ – *Kupiškėnų žodynas* 1–4, aut. K. Vosylytė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007–2014.
- KrtnŽ – *Kretingos tarmės žodynas*, aut. J. Aleksandravičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.
- KzRŽ – *Kazlų Rūdos šnektos žodynas* 1–2, aut. A. Pupkis, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- LKŽ(e) – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20 (1941–2002), e. variantas, red. kolegija G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008 (atnaujinta versija, 2018). Prieiga internete: <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/>.
- LzŽ – *Lazūnų tarmės žodynas*, aut. J. Petrauskas, A. Vidugiris, Vilnius: Mokslas, 1985.

NdŽ – *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache. Litauisch-Deutsch / Lietuvių rašomosios kalbos žodynas. Lietuviškai-vokiška dalis* 1–5, bearb. / sud. M. Niedermann, A. Senn, F. Brender, A. Salys, Heidelberg: Carl Winters Universitätsverlag, 1932–1965.

PPAŽ – *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas* 1–2, aut. A. Leskauskaitė, V. Ragaišienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016–2019.

R – Pilypo Ruigio žodynas (žr. Ruhig 1747).

Sch – Augusto Schleicherio darbai (žr. Schleicher 1857).

ŠVŽŽ – *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas* 1–2, aut. R. Vanagienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014–2015.

VaigŽ – *Dabartinės Vaiguvo šnektos žodynas*, aut. I. Švarcaitė, Vilnius: Versmė, 2023.

VdškŽ – *Vidiškių šnektos žodynas*, aut. Ž. Markevičienė, A. Markevičius, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuvių kalbos institutas, 2014.

ZnŽ – *Zanavykų šnektos žodynas* 1–3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003–2006.

LITERATŪRA

Baranowski Anton 1920: *Litauische Mundarten 1: Texte*, Leipzig: Verlag von K. F. Koehler.

Baronas Jonas 1932: *Rusų–lietuvių žodynas*, 2-as leidimas, Kaunas: Sakalo bendrovė.

Būga Kazimieras 1959: *Rinktiniai raštai* 2, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Būga Kazimieras 1961: *Rinktiniai raštai* 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrazas, 4-oji pataisyta laida, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

Dybo Vladimir A. 1981: *Slavjanskaja akcentologija. Opyt rekonstrukcii sistemy akcentnykh paradigm v praslavjanskom*, Moskva: Nauka.

Girdenis Aleksas 2003: *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Girdenis Aleksas 2008: *Žemaičių dzūkai. Tekstai su komentarais*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Girdenis Aleksas 2012: *Šiaurės žemaičių Skuodo zona. Tekstai su komentarais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kurschat Friedrich 1870–1874: *Deutsch-litauisches Wörterbuch* 1–2, Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.

Kurschat Friedrich 1883: *Litauisch-deutsches Wörterbuch*, Halle a. S.: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.

Laigonaitė Adelė 1978: *Lietuvių kalbos akcentologija*, Vilnius: Mokslo.

Laigonaitė Adelė 2002: *Lietuvių kalbos akcentologija*, Vilnius: Gimtasis žodis.

LKA II – *Lietuvių kalbos atlasas 2: Fonetika*, ats. red. K. Morkūnas, Vilnius: Mokslo, 1982.

LKG II – *Lietuvių kalbos gramatika 2: Morfologija*, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1971.

Rinkevičius Vytautas 2010: Kai kurie teoriniai morfologinės akcentologijos koncepcijos aspektai. – *Baltistica* 56(1), 9–43.

Rinkevičius Vytautas 2015: *Baltų ir slavų kalbų kirčiavimo istorija* 1, Vilnius: Vilniaus universitetas.

Philipp Ruhig 1747: *Litauisch-Deutsches und Deutsch-Litauisches Lexicon*, [Königsberg:] J. H. Hartung.

Schleicher August 1857: *Litauisches Lesebuch und Glossar*, Prag: J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung.

Skardžius Pranas 1935: *Daukšos akcentologija*, Kaunas: VDU Humanitarinių mokslų fakultetas.

Skardžius Pranas 1943: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, Lietuvių kalbos institutas.

Skardžius Pranas 1998: *Raštai* 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Skardžius Pranas 1999: *Raštai* 5, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Stundžia Bonifacas 1985: *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius: Petro ofsetas.

Stundžia Bonifacas 2014: *Bendrinės lietuvių kalbos akcentologija*, Vilnius: Eugrimas.

Šlapelis Jurgis 1920–1922: *Lietuvių kalbos žodynas, išverstas rusiškai, lenkiškai ir vokiškai*, Vilnius: „Žaibo“ spaustuvė.

Šlapelis Jurgis 1921: *Lietuvių ir rusų kalbų žodynas*, Vilnius: M. Šlapelienės knygynas, „Žaibo“ spaustuvė.

Šlapelis Jurgis 1929: *Lenkiškas lietuvių kalbos žodynelis*, Vilnius: „Rucho“ spaustuvė.

Šlapelis Jurgis 1940: *Kirčiuotas lenkiškas lietuvių kalbos žodynas*, antroji laida, Vilnius: M. Šlapelienės Lietuvių Knygynas, spaustuvė „Raida“.

VLKK 2005: Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Rekomendacija *Dėl kai kurių priesaginių veiksmažodžių kirčiavimo*, 2005 m. gegužės 5 d., Nr. R-8 (k-15).

VLKK 2013: Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Protokolinis nutarimas *Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2005 m. gegužės 5 d. rekomendacijos Nr. R-8 (k-15) „Dėl kai kurių priesaginių veiksmažodžių kirčiavimo“ pakeitimo ir papildymo*, 2013 m. spalio 3 d., Nr. PN-10 (k-15.1).

Zinkevičius Zigmas 1992: *Lietuvių kalbos istorija 5: Bendrinės kalbos iškilimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Zinkevičius Zigmas 1994: *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Accentuation History of Lithuanian Verbs in *-(i)uoti*

SUMMARY

In the accentuation history of Lithuanian verbs in *-(i)uoti*, the following processes could be observed:

1. In the earliest reconstructible stage, the suffix *-(i)uo-* functioned as a non-dominant strong one: verbs derived from accentually immobile words were stressed on the root (derivational base), e.g., *vėj-uo-ti* ← *vėj-as* a. p. 1, while verbs derived from mobile words were stressed on the suffix, e.g., *kelm-uo-ti* ← *kėlm-as* a. p. 3.

2. In verbs derived from immobile non-acute words (more precisely, words with a non-acute stem-final syllable, e.g., a. p. 2 nouns), the stress shifted from the root (i.e. the last syllable of the derivational base) to the suffix due to Saussure's law, e.g. **pařš-uo-ti* > *pařš-uo-ti* (← *pařš-as* a. p. 2), making non-suffix stress impossible save in verbs derived from immobile acute words (i.e. words with an acute stem-final syllable or a stressed non-stem-final syllable regardless of tone/quantity, e.g. a. p. 1 nouns).

3. With the spread of accentual dominance in derivatives, suffix stress came to be generalized to verbs that had retained their non-suffix stress after Saussure's law. This generalization has already been largely completed in today's standard Lithuanian, but instances of retained non-suffix stress in verbs derived from a. p. 1 nouns are attested in Mikalojus Daukša's texts, Friedrich Kurschat's dictionary, early normative dictionaries, and modern dialects.

4. In the period after Saussure's law, new verbs with a stressed circumflex root began to appear, in which the circumflex had an iconic function: it marked a slow, prolonged action or state. There were two types of such verbs, exemplified by *lūk-ur-īuo-ti* and *bált-uo-ti*, respectively.

5. The *lūkuriuoti* type is the result of the extension of the suffix *-(i)uo-* to verbs in *-ur-ti* and *-ul-ti*, which were characterized by root circumflex as a marker of attenuate durative meaning. Root circumflex was transferred from these verbs to *-(i)uo-ti* verbs, as well as to other suffixal verbal formations (e.g. *lūkur-iau-ti* etc.). According to 20th-century sources, this circumflex root stress is shared by almost all Lithuanian dialects, albeit, in much of eastern Lithuania, it is attested alongside suffix-stressed forms.

6. In *báltuoti*-type verbs, i.e. derivatives from adjectives denoting colors (and similar qualities), the root circumflex has probably emerged as a means to distinguish essive verbs from fientive and/or factitive verbs. This accentuation type (i.e. circumflex root stress) is mainly found in southwestern dialects. It has probably never existed in north-western Lithuania, where the inherited form *bált-uo-ti* is still in use, whereas, in the east, it was almost totally displaced by suffix stress (i.e. *balt-úo-ti*) in the 20th century.

7. The normative works from the 20th and 21st centuries testify to the gradual disappearance of circumflex root stress and the spread of suffix stress in both types of verbs. In standard Lithuanian, non-suffix stress has completely disappeared in *báltuoti*-type verbs, while it is still possible in the *lūkuriuoti*-type verbs.

8. In western Lithuanian dialects (especially in Lithuania Minor), non-suffix stress may also appear in various other verbs of more recent origin, usually without violating the inherited principle that stress is only possible in acute monosyllabic roots or non-final syllables of multisyllabic derivational bases. These can be onomatopoeic (e.g. *čivyr-uo-ti*) or otherwise expressive verbs (e.g. *tàlaš-uo-ti*), recent Germanisms (e.g. *býdel-īuo-ti*), and remodeled verbs in *-(i)oti* (e.g. *páin-īuo-ti*).

Įteikta 2024 m. birželio 25 d.

SANDRA LUKŠAITĖ-RAMONIENĖ

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5, LT-01131 Vilnius, Lietuva

sandra.luksaite-ramoniene@flf.stud.vu.lt

sandralituaniste@gmail.com

VYTAUTAS RINKEVIČIUS

Vilniaus universitetas

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5, LT-01131 Vilnius, Lietuva

vytautas.rinkevicius@flf.vu.lt